

BAJAI HONPOLGÁR

2005. október

XVI. évfolyam 10. (180.) szám

Ára: 200 Ft

A szegedi Letzner Lázár fotográfus által 1874-ben vagy 1875-ben készített felvétel, melyen a régi – átalakítás előtti – városháza látható, előterében a tér macskaköves kövezetével

Főterünk kövei

Városunk három oldalról épületekkel szegélyezett legnagyobb és legfontosabb központi terét nevezték Fő térnek (Hauptplatznak), Piac térnek (Marktplatznak), Szentháromság térnek, Szent István térnek, Béke térnek, végül ismét Szentháromság tér lett a neve. Nem volt kövezetlen, domború felületű kövekkel, úgynevezett macskakövekkel volt kirakva a múlt század első évtizedeiben is. Nem tudni, hogy mikortól. Sokan úgy hiszik, a réges-régi hepehupás kövezet még a török időkből származott. Minden bizonnyal a tér macskaköves befedése később, folyamatosan történt, és csak hosszú ideig tartó, halogató huzavona után

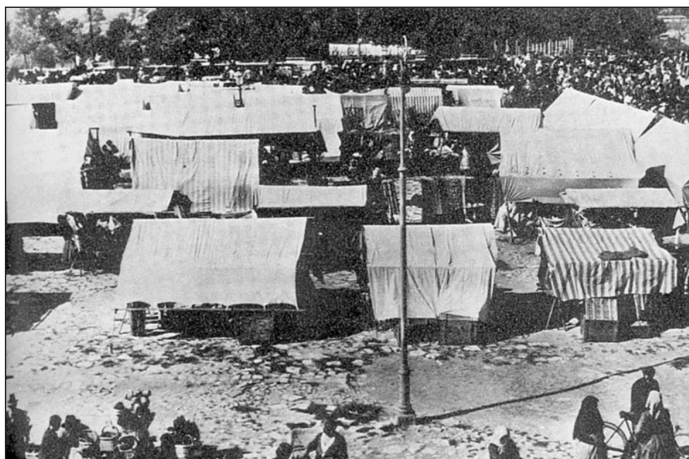
következett be új, kocka alakúra faragott, világosszürke gránitkövekkel való beborítása. Ott volt a heti piac is (valamint kissé távolabbi helyeken, a mai Széchenyi és Deák Ferenc utcák elejének déli oldalán, a Roosevelttéren) mind az ideig, amíg 1958-1959-ben meg nem kezdődött az új piactér kialakítása a piaci ellenőrző ház, kerítés és kapuk stb. felállításával, végül 1962-ben a vásárcsarnok felépítésével.

Helyet adott a tér a gabonapiacnak is, mivel egykoron Baja lakosságának jó része gabonakereskedéssel foglalkozott (a szállítást legnagyobb részben vízi úton történt), melyet olyan nagy mértékben izzasztottak – a vasúti

szárnyvonalak 1885 és 1895 esztendei megépítéséig –, hogy a Délvidék városai közül egy sem versenyezhetett vele. Virágzásának első szakasza 1760-1806 között volt, később összezsugorodott a terménypiac.

Mostanában kapja új kövezetburkolatát főterünk. Nem árt ilyenkor visszatekintnünk egy kissé a múltba, hogy képet alkossunk arról, hogy jó sokára és akadozva, miképpen történt a kövezés.

A méreteivel és nagyszerűségével lenyűgöző, mediterrán jellegű terünk gidresgödörös felületű kövezete sok bosszúságot okozott. A mindenkori városvezető testület, a hatóság, a helyi sajtó és a lakosság min-

A hetipiac 1930 után

Gabonapiac

den rétege sokat foglalkozott a problémával. Idézzünk egy csokorra való dokumentumot, véleményt:

161 évvel ezelőtt, az „1844-ik évi május hónap 11-én tartott Tanács ‘s község ülés alkalmával” az egyik határozat ekként intézkedett: „Jelenlítettvén: hogy a köterület folytatására ez évben mennyi léssen a városnak szüksége. A mire nézve a kövezet alá az évben veendő helyeknek köveli kirakása 200 cubik (1 cubik öl = 6,86m³) elégségesnek találtatván ugyan ennyi az illető helyen vétetni rendeltetett.”

153 éve, 1852. június 11-én az előljáróság tanácskozásán Szevics Döme polgármester vezetésével 13 napirendi pontot tárgyaltak. Közöttük az egyik megállapította, hogy a hajóvontató lovak a piac közepén, a város belsejében pihennek, ezáltal a személyi biztonságot veszélyeztetik. Utasították a városi kapitányt, hogy ezen „policiális” kihágási cselekedetet intézkedéseivel korlátozza.

103 évvel ezelőtt, 1902-ben írta a Baja Független Újság: „Nagyon kevés város van széles Magyarországon, melynek olyan szép és impozáns főtere volna, mint Baja városának, de egyszersmind igen kevés város van, amelynek olyan rossz kövezete volna, mint Baja város főterének. A miatt nincs és nem is lehet panaszunk, hogy a tanács nem törődik a város utcáinak kövezésével, mert már évek óta folyik a város hirhedt rossz kövezetének felszedése és az utcáknak igen célszerű gránitkockákkal való burkolása. Hogy egy kissé ferde rendszer szerint történt, hogy kevésbé fontos utcák előbb, a fontosabbak pedig később lettek kikövezve, arról most nem akarunk szólni, mert ez már úgysis későn volna, mivel az utcák legnagyobb részének kövezése már be van fejezve, és most már úgy sem látszik meg rajtuk, hogy némelyik utca, tekintettel egy-egy protekciós háztulaj-

donosra előbbre tolokodott a sorban. Hogy azonban a főter még mindig nincs rendezve és rendesen kikövezve azon nemcsak csodálkozunk kell, hanem a város minden lakosának meg kell botránkoznia, mert igen kevés talp van Baja városában, melynek gazdája már össze nem szidta még a csinálóját is a főter kövezetének, különösen, ha azon merész útra vállalkozott, hogy a Nemzetitől (ma Duna Szálloda) kiindulva a főteren rézszt átvágjon. Szóval a főter kövezete botrányosan rossz. Hogy miért kellett ezen tér kövezetének utoljára maradni, hogy miért kell a kövezést mindig halogatni, az örök rejtély marad előttünk, de hogy sokkal előbbre való lett volna a főter kikövezése, mint például a Vadász (ma Széchenyi) utcáé, azt senki sem fogja kétségbe vonni. Úgy tudjuk, hogy a főter rendezésének tervei már régóta készen vannak a mérnöki hivatalban, a költségek finanszírozása is körülbelül már elintéztet dolog, és már csak az ártézi kút fúrására vártak, hogy azután a munkálatokat megkezdjék. De hiszen az ártézi kút is már harmadik éve, hogy készen van, és még mindig ott szégyenkezik a girbe-görbe főteren rozsdás vassöveivel, pedig igazán megérdemelné, hogy egy kissé díszesebb ruhába öltöztessük. A főter rendezésére tehát elodázhatatlan szükség van és reméljük is, hogy a munkálatok mielőbb meg fognak kezdődni. Ami a rendezés módját illeti, annál tekintettel kell lenni arra, hogy a gabonapiac és a hetivásár a főterről el nem vihető, tehát sem parkírozásról, sem befásításról nem lehet szó, csakis egyszerű kövezésről.”

96 évvel ezelőtt, 1909-ben megjelent újságokból tallózzunk: „Évek hosszú során át szidtuk a város főterét. Elmondottunk róla minden rosszat, minden hibát, minden hátrányát. De nincsen az a rossz, nincsen az a szépséghiba, amit erre a különben szabályos térre rá ne lehetne kenni. Az embernek

a szíve sajog belé, ha látja a téren sietni akaró emberek kínos bukdácsolását. A fiakeresek meg egyre azon panaszkodnak, hogy lovaikat tönkre teszik a bajai főter kövezetén. (...) Igazán itt volna már az ideje annak, hogy alaposan rendezzék. A múlt esztendő nyarán úgy hírlett, hogy a régi tervek átdolgozásával rövid időn belül rendezik a főteret. Azóta elmúlt a nyár, az ősz, meg a tél is, és még mindig nincsen hír arról, hogy a tervet megvalósítsák. Úgy látszik, hogy az idén sem készülnek a teret rendezni. Pedig megvan hozzá a főterrendezési alap és úgy tudtuk, hogy a rendezésnek nem áll semmi útjában. Most azt az információt szereztük, hogy a rendezést azért halasztották el, mert együtt akarják elintézni az ártézi kút javításával és környékének rendezésével.”

Másutt így írt a bajai újság a főterről: „Sürgető szavak hallatszanak mindenfelől. Sürgetve kérik, követelik a főter rendezését, mert a mai szégyenteljes csúf állapotában meghagyni senki sem akarja. Nem is lehet, nem is szabad azt így hagyni. Évek óta hírlik, hogy rendezni akarják legszebb terünket, de most már csak az a kérdés, hogy mikor látnak munkához. Íme most már egy esztendeje múlt annak és most is csak az halljuk, hogy nem találják a rendezés megfelelő megoldását. Úgy értesültünk, hogy a rendezésnek az ártézi-kút állja útját, az okozza a halogatást. Utóvégre mégis csak kell valami megoldást találni. De így egyre csak eltólni a munkát nem szabad. Sokan abban a téves hitben vannak, hogy a főteret valami nagy parkká alakítják át és elhelyezik onnan a piacot. De hogy helyeznék el onnan a piacot, de hogy szabad a hetivásárt elmozdítani a helyéről! Úgy fogják és úgy kell a főteret rendezni, hogy a kereskedelmi élet és ipari élet is ott maradjon. De hát az Istenért, ne halogassák az örökkévalóságig azt a munkát.”

1911-ben arról írtak, hogy „...alapjában véve a főtér rendezés nem egy gyümölcsöző befektetés. De szükséges, elkerülhetetlen és éppen ezért nagyon helyes, hogy erre az alapra éveken át gyűjtötték a szükséges tőkét.”

Egy 1913-ban írt újságcikkből megtudható, hogy „A főtér rendezésére vonatkozó közgyűlési határozatot jóváhagyta a belügyminiszter. Ez a kérdés most már a közgyűlés elé kerül. Hogy most már meglesze a rendezés, az még nagyon kérdéses, mert a tervnek egyik legnagyobb hibája az is, hogy a mi anyagi viszonyainkhoz mérten nagyon drága.”

1913-ban rendkívüli közgyűlésen napirenden volt a főtér rendezésének régen vajdó kérdése. Ebben az ügyben nem először határozott a város képviselő-testülete, az akkori terv költségelőirányzata a 200 ezer koronát meghaladta. A március 29-én tartott közgyűlésen tudottá vált, hogy a főtérrendezés mellett a Sugovica partjának rendezését is jóváhagyta a belügyminiszter. A közgyűlés tudomásul vette a miniszter leiratát és elhatározta, hogy megcsinálják, ha lesz pénz, ha jönnek a jobb pénzügyi viszonyok, ha lesz hosszú lejáratú kölcsön. Addig hadd készítsen a mérnök még egy tervet és még egy költségvetést. 1913 októberében a főtérrendezési-alap vagyona 46 582 korona volt, és mindig csak beszéltek a rendezésről. Tavaszkor azt mondták, majd őszre, meg hogy majd tavaszkor kezdik, közben meg egyik tervet készítették a másik után és a másik még drágább volt, mint az egyik.

1928-ban Piskátor Péter álnév alatt olvasói levelet közölt a Bajai Újság, melyben a főtérrendezést is karikózza emígyen: „Vágjanak új főtérrel a városháza nagytermében. A mait adják oda jutalmúl a városi tanács tagjainak azzal a kikötéssel, hogy a köveket nem szabad róla elhordani, ellenben tartoznak naponként és fejenként egy órát kocsikázni a földjükön.”

Kemény Simon írta 1931-ben megjelent Csonka-Bácska Tükre című könyvében: „A Szent István tér, fekvését tekintve, talán ma egyedülálló az egész országban, azonban sivár, macskafej kövezetével nagyon emlékeztet a balkáni városok tereire.”

Folytathatnám...

Az általam összeválogatott szövegrészekből is kiviláglik, hogy a térrendezés halogatásának egyik oka a főtéri kút volt. Ejtsünk szót erről a kútról. Mindszenty Antal írta a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat 1831. év szeptemberi számában Bajáról *Egy fordulás az Alföldön* című tanulmányában, hogy „A piac közepén van

A főtéri ártézi kút

‘a Szt. Háromságnak egy magas kő szobra, és egy kankalékos kút.’ Nem tudni, hogy az említett emelő szerkezet milyen volt. Tény az, hogy később, 1899-ben fúrtak egy ártézi kút. A kezdetben bővízü kút elsősorban emberek részére készült, az ivóvizet onnan hordták kannákban és kerekekre szerelt lajtokban, de az odahajtott jószágok itatására is szolgált. A kútnak nélkülözhetetlen szerepe volt a hetipiacok, a gabonafélék árusítására kijelölt gabonapiac, a téren tanyázó bérkocsik – kétlovas fiákeres és egylovas konflisok – miatt (1914-ben pl. 41 iparendélyvel rendelkező bérkocsi volt), de abból a szempontból is, hogy a csatornázás hiánya és a városban lévő kuttak alacsony száma következtében nem állt rendelkezésre Baján, „a vizek városában” elég tűzoltási célt szolgáló víz.

Az ártézi kút vízhozama folyamatosan csökkent, 1927-től kezdve panaszok áradata hangzott el működéséről. Nagy Márton műépítész, városi műszaki tanácsos még 1925-ben készített egy tervet fedett, vasbeton medencék építésére, mely tárolja az éjjelek folyamán Sugovicába folyó vizet, és javítja a lakosság ivóvízzel való ellátását, továbbá fedezi a tűzoltóság vízszükségletét. A város 1925. június 26-án elrendelte a kút javítását, s a polgári fiúiskola 54 méter mélységű Norton rendszerű csökútját jelölte ki a javítás idejére a vízszükséglet kielégítésére.

Nem tudták felismerni, mi volt a víz elapadását okozó hiba, dugulás, a forrás elapadása vagy a cső rozsdásodása. Medve István kútfúrómester hozzákezdett javításához, és 1928 nyarára, hosszú hónapok hasztalannak tűnő munkája, a főtéri kút tisztítása és javítása körüli sok vesződség

és megpróbáltatás után végre sikerrel járt. Meglehetősen sok költséggel rendbe hozták a kút. Minden valószínűség szerint még egy ideig jól működött, mégis megszüntették. Hogy mikor és miért, azt nem tudjuk. Azt még az 1962-ben kiadott Magyarország mélyfúrású kútjainak katasztere címmel kiadott dokumentum sem jelöli, csak annyiban, hogy működése véget ért, használatra alkalmatlannak nyilvánították.

A tér kövezését hátráltató okok közé tartozott olyan általános vélemény, hogy az nem egy hasznot hajtó befektetés – bármennyire szükséges –, nincs a városnak olyan teherbírása, hogy a főtér rendezését egyidejűleg az ártézi kút működtetésével, a vízellátást biztosító csőhálózat és csatornaépítéssel együtt oldják meg. Éveken át gyűjtögette Baja a megoldáshoz szükséges tőkét. Többen úgy gondolták, hogy hosszú lejáratú kölcsönt kellene a rendezés céljaira felvenni, mert a város szűkös anyagi helyzetben van. Ámde drága volt a kölcsön, pl. 1914-ben olyan súlyos feltételek mellett lehetett volna kölcsönhöz jutni, mellyel az elnévélemények szerint túlságosan megterhelték volna a polgárságot. Arra a kérdésre, hogy honnan vehetne még a város pénzt, úgy látták, hogy azért még vannak olyan források, amelyekből meríteni lehetne, pl. a város mátéházi földjeinek évi 30 ezer koronás többletbevételeiből vagy új adó (állami telekértékadó) bevezetéséből.

Közben pedig a lehetőségek határait is felülmúló, szivárványos tervek, szép és drága koncepciók, tervvázlatok készültek, melyek aztán a feltámadás reménye nélkül bekerültek az irattári temetőbe, legfeljebb egy-egy rágicsáló egér háborgathatta meg síri álmukat.

Szivessy Tibor budapesti építész – aki Baján az Oroszlán utcai egykori Kőhegyi-féle magánygyógyintézet és a Deák Ferenc utcai Róna-szanatórium tervezője volt – készített egy tervet, amely árucarnokok építésével oldotta volna meg a piac elhelyezését, és a tér kisebb részén parkot kívánt létesíteni, de a város nem akarta a teret beépíteni, így azt nem fogadták el. A Budapesti Építőipari Társaság is készített tervet a város megbízásából, de a koncepciót nem tartották alkalmasnak kivitelezésre. A városi mérnöki hivatal is kidolgozott egy átlósan találkozó utakkal keresztezett tervet, szobordíszekkel és a már említett ártezi vízmedencével. Ezt többször átdolgozták és pénzkölcsön felvételével már kivitelezhetőnek látszott. Volt olyan elképzelés is, mely elhelyezte volna máshová a piacot, de a főterei kereskedők nagy sérelme nélkül azt áthelyezni nem lehetett volna. Készült terv a tér nagy díszparkká alakításáról, mely által felszabadulhatott volna a tér a piaci zajtól, és meggondolatlanul javasolták okoskodók 1920-ban és 1925-ben azt is, hogy a Szentháromság-szobrot máshová telepítsék, hogy helyébe az első világháborúban hősi halált halt katonák emlékművét állítsák.

Fékezte a térrendezést a világháború, Bajja 1918-1921 közötti szerb megszállása, a korona pénznem értékének nagyarányú csökkenése, a pangó ipar és kereskedelem, a munkanélküliség. Gátolták a helyi politikai csatározások és a polgármester-választás is.

Aztán 1927-ben – amikor az érdekelt háztulajdonosok kinyilvánították, hogy hajlandók 50%-ban hozzájárulni a főtér két oldalán létesítendő aszfaltjárda költségeinek fedezéséhez, megkezdődhetett a tér részbeni rendezése. Fásított szegéllyel aszfaltozták a főtér déli és északi oldalát. Volt a városi levéltárban egy régebbi mérnöki terve-

zet, mely még a háború alatti időkben a bajai utcák kevesebb kiadással járó aszfaltozását javasolta. Ezt hozzáigazították a fejlődéshez és megvalósították az aszfaltozást. A munkát csak az nehezítette, hogy el kellett távolítani a tér déli sarkán álló beton árubódét, mely szépészeti szempontból sem felelt meg a kívánalmaknak, és útjában állt az aszfaltozásnak. A városi mérnöki hivatal ki is írta az árlejtést a járdák elkészíttetésére és más kisebb városi járdarészletekre is, összesen 982 négyszögöl területre. A négy pályázó ajánlatait megtárgyalva odaítélte a munkát. Nyolc nap után hozzáláttak az aszfaltozáshoz. Ezzel a cselekedettel a főterei kövezés ügye ismét előtérbe került.

Közben 1928-ban megkezdtek a tér javíttatását is. Megtiltották, hogy az új és javított kövezetrészek sátrakat verjenek lyukak fúrásával. Újdonsággként a nyári korszak közepe tájának szélén személyek testsúlyának mérésére alkalmas automata mérleget állítottak, mely koponyáknént 2 fillér bedobásával működött.

1936 novemberében a városi közgyűlés – a mérnöki hivatal javaslatára – 80 000 pengő hitelkeretet állapított meg a főtér és néhány utcarész kövezéséhez szükséges kőanyag beszerzésére, melyből 3 000 m³ sorkövet kívántak venni, és a vásárolt kőanyagból szándékoztak megoldani a főtér részbeni rendezését. Az összeg a költségvetést terhelte. Több oldalról is felmerült olyan kívánság, hogy a teret az átlószerűen kiépített útvonalon jobb anyagból burkolják. Katanics Ferenc építési vállalkozó is rámutatott arra, hogy helytelen lenne másodrendű burkolóanyagból kövezni, mert annak tartóssága 8-10 év, míg az elsőrendű bazalt tartóssága 40-50 esztendő. A kőanyag beszerzése érdekében 1937. júni-

us 24-én, vasárnap délelőtt megtartott versenytárgyalás végeredménye szerint ez 87 577 pengőt tett ki, így 5 577 pengő póthitel szavaztak meg az 1937. évi költségvetés terhére. A versenytárgyalás eredményeként kőrendelést kaptak: a zalahalápi bazaltbánya 32 000 db másodosztályú fejkőre, a nemesgulácsi bazaltbánya 7 000 db kötőfejkőre, Fábán Mátyás szekszárdi mérnök 20 000 db nyerskockára, a szobi kőbánya 1 700 tonna sorkőre, valamint 1 300 tonna válogatott terméskőre, az inóci kőbánya és ipartelep 300 tonna sorkőre és a dunabogdányi kőbánya 200 000 db nyerskockára. A megrendelt szállítmányok vízi úton és vasúton érkeztek, 1937 májusában meg is érkezett az első uszály andezitkő.

A tér kövezésére kiírt versenytárgyalást 1937. július 11-én, vasárnap délelőtt 11 órakor tartották meg, melyre mindössze egy ajánlat érkezett, a bajai kövező kisiparosok együttes ajánlata, „Óvári Antal kövezőmester és társai” címmel. Az ajánlat szerint 25 595 pengő és 60 fillérért hajlandók voltak az elkészült mérnöki terv szerint a teret kiépíteni. A döntést a város meghozta, és 1937. július 31-én, egy pénteki napon megkezdtek a tér kövezését, mely két átlós út építésével és szakaszonként történt. Legelőször ott dolgoztak, ahol a csatorna elvonnult. A tervezett 90 munkanap helyett korábban fejezték be a kövezést andezit nyerskockával, az átlós irányban keresztülvonuló utakat pedig sorkővel burkolták. Szeptember 19-ére készen lett a munka, s már a hetipiacot is ott tarthatták. A munkálatok idején azt ideiglenesen a Mátyás király (ma Jelky András) tere és az azt környező mellékutcákba helyezték el.

A bal szélén áll Óvári Antal építésvezető, mellette Busza József döngölő. Térdelnek: Csilics József, Kubatovics Lajos, Ulakity József, Csilics Márk és Goretity János

Az első sorban jobbról balra a harmadik Gilián János

Október 5-én megtörtént a tér hivatalos átadása, melyen az átvevők részéről megjelent Bencze Béla műszaki főtanácsos, az államépítészeti hivatal vezetője, Horváth Béla mérnök, műszaki tanácsos, a munkálatokat lefolytató mérnöki hivatal vezetője, dr. Reiser Antal gazdasági tanácsnok, Detre István helyettes főszámvevő és Mikoleczky Ferenc, a törvényhatósági bizottság tagja. A vállalkozó kövezőket Óvári Antal képviselte. A bizottság jónak, gazdaságosnak találta a főtéri munkálatokat. A burkolás végül is mindösszesen 86 000 pengőbe került, amelyből 22 987 pengő esett a munkadíjakra. A tér kövezése 3 éves jótállással készült, három esztendő múltán volt a végleges átadása-átvétele.

Tudott dolog, hogy Baja egyik centruma volt a kövezéssel foglalkozó iparosoknak, akik az egész országban ismert legjobbak közé tartoztak, következésképpen valaha nemcsak sok helyi kövezetlen út és tér burkolásában és a meglévők javításában vettek részt, hanem országszerte keresettek voltak. A tér kövezésének megírása azzal is járt, hogy kideríthettem 1914-ből 12 kövezőmester foglalkozást űző bajai kisiparos nevét. Valamennyien alvégiek voltak. Érdemes a derék iparosok neveit itt felsorolni: Fébó István, Gergity Illés, Gyulánszky József, Gyurkity Antal, Gyurkity György, Gyurosovics Sándor, ifj. Katanics Sándor, Keszei István, Piszárovics Sándor, Szarka Máttyás, Szarka Mihály, Urámovics Péter.

Továbbá a későbbiekét, kevésbé korábbi mestereket és segédekét is, akiknek nevét Balogh Tamásné és Goretity Lajos segítségével gyűjthettem csokorba – a teljességre való törekvés igénye nélkül –, mert mindkettőjük atyja kövező volt: Busza János, Curnics János, Csilics József, Csilics Márk, Fábik János, Gergity András, Gilián János, id. Goretity János, Goretity János, Kovács Sándor, Kubatovics Lajos, Matkó Sándor, Óvári Antal, Petresevics Antal, Sokcsevics István, Szebellédi Márton, Ulakity Lajos, Váity Antal és Zórity Márk.

Eltelt 1938 óta már majd hét évtized, az idő vasfoga megrongálta, a hosszú használat elkoptatta, tönkretette a macskakő burkolatnál szebb, jobb kövezetet is. Igaz, a piacot áthelyezték onnan, de telepítettek helyette különböző években mást és mást: benzinkutat, kerékpárok tárolására szolgáló kisebb részt betontuskókkal körülkerítették (melyet szinte sohasem használtak ilyen célra), a tér déli oldalán volt a távolsági autóbusszállomás, a szálloda terasza mellé helyezték a taxik várakozó helyét, 1957-1958-ban – nem a térre való – földalatti illemhelyet létesítettek, a tér déli, a

Benzinkút

Távolsági autóbusszállomás

nyári korzó melletti szegélyén volt a helyi autóbusszállomás, a bérkocsisok standja a tér déli felén, a már lebontott földszintes házban lévő vendéglátó helyek előtt volt (utóbb a taxik várakozási helye lett). Drága ékszerünket, a nyári korzót a tér többi részétől elválasztó, fényesre csiszolt, vörösmárvány tartóoszlopok közé rögzített, hosszúkás alakú, szépen megmunkált, egymásba kapcsolódó láncszemek sorát az ötvenes években leszedték, hulladékként leadták újrafelhasználásra egy vasgyűjtési kampány keretében. A patinás láncfűzért jellegtelen betonoszlopok közé húzott vascsővel helyettesítették, de még a tér parkosításának szándéka is feléledt. Nem tudni, melyik évben, kerek kutat is létesítettek.

A közölt fotók (Gyulavári József reprodukciói) egy része láttatja a telepítéseket.

Analogikusnak tűnik, de évről évre, újra meg újra halasztgatták a tér újbóli kövezését, akárcsak régebben. Pénz tartalékolását is elhatározták kövezési célra. Azt tervezték, hogy zombori kövezőkkel végeztetik el a munkát. Ígéret volt, hogy elkészül Baja várossá nyilvánításának 300. évfordulójára, de az ígéretek közül nem lett semmi.

Most végre lehetővé vált, hogy az idei évben nyert 300 milliós pályázati pénzből olyan főterünk legyen, mely megfelel a kívánalmaknak, és tágasságával, a Sugovicára, a tájra nyíló kilátásával igazi esztétikai élvezetet nyújtson.

Bánati Tibor

In memoriam
Nagy István
 (1927-2005)

Szerette a Viktória-stílusú porcelánokat. Herend szép művű vázái, tálai és amforái sorakoznak a polcokon. A lakás szinte múzeumi gazdagságú tárháza a bakonyi manufaktúra kecses alkotásainak. A páratlanul dús kollekció talán másodvirágzása annak az esztétikai igénynek, melyet hajdan az apában München, Párizs és Róma műkincseinek látványa támasztott.

Színes zománc fogságába zárva szunyadnak a pillangók, nem sejtve, hogy gyűjtőjük és gazdájuk örökre eltávozott. Rebbentsük fel egyiküket, hogy az emlékezet szárnyára kelve átlebegjen egy rövid időszakon. Csekély a pillangó kitartása, nem évóceánok felett átvitorlázó albatrosz. Erejéből azonban futja annyira, hogy három mámoros, kezdetben ígéretes, később elszántan – ám reménytelenül – harcos hónap történetén átsuhanjon.

Nagy Istvánt, egy sikeres futballcsapat népszerű játékosát már 1956 előtt is jól ismeri Baja sportpályát látogató közönsége. A pillanat azonban, mely következményével véglegesen megörzi nevét a város történelmében, október 26-án érkezik el.

A pesti események hullámverése eléri a déli végeket is. A város forradalmi lázban égő népe a vaskúti laktanyához vonul, hogy kiszabadítsa az egyetemi századot. (Az ezred mintegy 120 egyetemi hallgató kiképzését végezte.) Fogságba esésük története nem vakhír, az ezredparancsnok valóban lefegyvereztette és őrséggel záratta körül az egységet.

A többzetes tömeg nem ellenséges indulatú, sőt barátokzik a kerítés mögött felsorakozott csatárlánccal. Ám Dombi százados megtagadja a kérés teljesítését, ezért a népharag forrpontra emelkedik. A lőállásokban pedig befűzött hevederrel várakozik harminc gépfegyver. A helyzet drámai, a tiszték idegei pattanásig feszülnek, és egy pánikba esett katona reflexe tömegvérengzést idézhet elő. Ekkor az emberrengetegen át utat tör magának a kapuhoz egy férfi. Az őrség átengedi, hiszen sporttisztai minőségben négy éve edzi a helyőrség futballcsapatát. Nagy István a parancsnoki épülethez siet. Az eltökéltséget színlelő, ám valójában rémült századost rábeszéli a konfliktus megoldására: élén az ezredzenekarral, indítsák el a főtér felé az egyetemi századot.

Október dicső napjain sok helyen sötétlik a szabadságért felkelők kiömlött vére.

Hogy Baján békésen zárul a forradalom első erőpróbája, az a Kálvária-domb csendes álmodójának köszönhető.

Nagy István jelentős szerepet vállal annak a nyolc napnak a történéseiben, mely a forradalom leveréséig még hátravan. Beválasztják a várost ideiglenesen irányító három bizottság egyikébe, személyi súlya azonban messze meghaladja formális funkcióját. Tagja annak a négytagú küldöttségnek, mely október 27-én indul a fővárosba. Mandátumuk arra szól, hogy Nagy Imre miniszterelnök elé terjesszék azokat a követeléseket, melyeket Baja forradalmi testületei foglaltak pontokba. Közülük leglényegesebbek az oroszok kivonulására és a varsói szövetség felmondására vonatkozó passzusok.

Baja közakarata természetesen kevés lett volna az országos ügyek eldöntésének befolyásolására. Ám ugyanabban az időben az ország több mint húsz vidékéről indult el delegáció a fővárosba, és a nemzet hangjai meglepő konszonanciát mutattak. Mivel a kijelölt parlamenti terem méretei korlátozottak, a bajai küldöttség Nagy Istvánra és Maróczki Gézára szűkült le. Azt mondani, hogy a népakarat közvetlen megnyilvánulását Nagy Imre kimondott rokonszenvvel fogadta, idealizálás lenne. A kormány és a népképviselő tanácskozása feszült légkörű, de mentes az ellenséges érzülettől. A delegátusok a győztes forradalom eufóriájában lebegnek, melynek lehetőségei határtalanoknak tűnnek. Nagy Imre viszont ismeri a nemzetközi politika erőviszonyait, és lehetnek sejtései a Budapesten tartózkodó magas rangú szovjet pártküldöttek titkolt szándékairól. Ezzel magyarázható, hogy sem az orosz csapatok november 2-áig történő kivonulását, sem a varsói paktum felmondását nem tartja teljesíthető követelésnek.

Az ellentétet az első sor szélén ülő Nagy István zárszava hidalja át: a nemzet elmondta követeléseit, most hagyják dolgozni a kormányt, hogy kiharcoljon annyit, amennyi kikényszeríthető.

November 2-án ismét a fővárosba utazik, hogy a szovjet tankok gyűrűjén át a körülzárt Budapestre kalauzoljon egy élelmiszert szállító gépkocsioszlopot. A segélyszállítmányt sikerrel juttatja célba.

Bár a vádirat – mely a Baján kiszabott legsúlyosabb ítéletet idézi fejére – kitér a november 4-e előtti tevékenységére is, va-

lószerű, hogy a hatalom bosszúszomját a következő hónapokban vállalt szerepével vonja magára. A katonai szuperhatalom inváziója ugyanis csak a forradalom fegyveres ellenállását töri le. A szabadság levegőjét megízlelt lelket azonban nehezebb a szellemi börtönbe visszakényszeríteni. Ennek a passzív rezisztenciának bátor és markáns vezéregyénisége volt Baján Nagy István. A passzív szó csupán a harc eszközeinek megválasztására és nem az erkölcsi elszántság hőfokának mérséklésére vonatkozik.

A megszálló csapatok bevonulására a munkásság országszerte általános sztrájkkal válaszol. November 8-án a szovjet parancsnok a városháza nagytermébe hivatja a munkástanácsok képviselőit. A tiszt józanul belátja, hogy békés húrokat kell pengetnie, és szószólóján keresztül a munka felvételére szeretné rábeszélteni a küldötteket. Nagy István pattan fel, és figyelmezteti az őrnagyot: próbálkozása reménytelen, hiszen itt és most Baja munkásainak eltökélt akaratával szembesül.

Tagja annak a delegációnak is, mely november 12-én utazik a fővárosba, hogy tárgyaljon a kormánnyal. Céljuk, hogy a sztrájk kétes hatékonyságú fegyverét legalább két politikai engedmény kicsikarása fejében tegyék csak le.

Marosán államminiszter fogadja őket. Mutat valamelyes kompromisszumkészséget, és jó érzékkel ismeri fel, ki a delegáció vezéregyénisége. A vakmerő követjárás kétségkívül hasonlatos az oroszlánbarlang háborgatásához. A rókaelkű politikus felajánlja Nagy Istvánnak, a Kossuth-adón keresztül szóljon a bajai munkásokhoz, és nyugtassa meg őket, hogy delegációjuk sértetlenül, szabadon térhet haza.

Sorsát végképpen két, decemberben lejátszódó esemény pecsételi meg. A hó elején a Kádár-kormány már elég szilárdnak véli helyzetét ahhoz, hogy a forradalom vezető testületeit, a munkástanácsokat feloszlassa. Tiltakozásul december 10-én országos sztrájk robban ki. A rendőrkapitányság felkeresi a Posztógyár munkástanácsának elnökét, Nagy Istvánt, hogy bírja rá a munka felvételére az alkalmazottakat. A szituáció elég különös: a hivatalos hatalom egy törvényen kívül helyezett szervezet befolyása útján kívánja érvényesíteni akaratát. Tudnunk kell, hogy ekkor a megye legna-

gyobb, több mint kétezer dolgozót foglalkoztató üzeme a gyár. Munkásainak megtartása tízezreknek mutat példát. Bár az elnök lobbanékony természet, a főrendőrnek adott válasza megfontolt és oly bölcs, hogy államférfiaknak szolgálhatna mintául. A sztrájk – mondja – a munkás elidegeníthetetlen joga. Őt és társait a dolgozók megbecsülése, erkölcsi tartásukba vetett bizalma emelte tisztségükbe. Ha most tekintélyük latba vetésével arra bírnák rá társaikat, hogy felvegyék a munkát, a sztrájk természetes jogától fosztanak meg őket.

Az utolsó csepp december végén hull a pohárba. A rendőrség megkezdte a forradalom idején reflektorfénybe került személyek letartóztatását. Mivel a retorzió ellenében áll az önmagát elfogadtatni kívánó kormány korábbi ígéreteivel, a bajai városi tanács végrehajtó bizottsága megdöbben, és tiltakozik a rendőri túlkapásnak vélt őrizetbe vételek ellen. A felháborodás ékének vágó éle Nagy István. Bár a budapesti misszió részleteiről hallgat a vádirat, kétségtelen, hogy a szangvinikus, huszonkilenc éves fiatalember – akit fűtött az elvetemült rászedés miatt érzett felháborodás – aligha fogta vissza mondandóját.

1957 elején Baja közéletében elnémul az utolsó hang, melyet az októberben kiszabadult szellem inspirált. A hatalom azonban közel egy évet vár még, mielőtt a funkcióitól megfosztott áldozatra lesújtana.

A kilenc vádlott ellen lefolytatott per 1957. december 9-én kezdődött és a következő évben, március 14-én hirdettek ítéletet. Az időtartam a korabeli bírósági processzusokhoz viszonyítva rendkívül hosszú. Érthető, hiszen arra, amit a perbe fogottak tettek, még az 1949-es „sztálini alkotmány”-ból is nehéz volt büntetőjogi paragrafust levezetni. A vádirat „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel és a társadalmi tulajdon hűtlen kezelése” vétségében marasztalta el. (Ez utóbbi annyit jelentett, hogy a bajai gyárak készleteiből juttatott el segélyszállítmányt Budapestre.) Azt, hogy az eljárás megtervezetten Nagy István személyére volt kihegyezve, jelzi a kiszabott börtönbüntetések időtartamának megoszlása. A hét élitelt 21 évéből Nagynak a bőkezű igazságszolgáltatás 8 évet osztott ki. Valószínű azonban, hogy a bírósági asszisztenciával végrehajtott politikai bosszúállást feszélyezte és visszafogta egy zavaró körülmény. Apja a múlt század jelentős festőművésze, és Trianon után jórészt Baján morzsolgatja le éveit. A Horthy-korszak mecénási kegye nem kényezteti, azonban tekintélyes művészettörténet-szek méltatják írásaikban, és vásznai még életében kerülnek a Szépművészeti Múzeum falára. A rezsím kultúrpolitikája 1948 után készletet érzett a mellőzött őstettség újrafelfedezésére.

Bár az elhunyt apa érdemének kisugárzása jogilag nem vehető figyelembe, azért mégis kinos, hogy az erdélyi népi törzsök új hajtását a néphatalom elleni lázadásért ítélik el. Azt, hogy e szempont mérlegelése mennyire fogta vissza a politikai bosszúállást, nem tudhatjuk. Kétségtelen azonban, hogy még így is a legsúlyosabb büntetést kapja az 1956-os perek bajai áldozatai közül.

Az időszak, melyben Nagy István városunk politikai életének főszereplője, nem több három szűk hónapnál. A habozás nélkül vállalt küzdelem eleve kudarcra ítéltetett. Dávid és Góliát harcában rokonszenvünk viszont akkor is a zsenge ifjúé, ha tudjuk, hogy a kolosszusról hatástalanul fog lepatanni a parittyakő.

A vakmerően hősi, szilárd erkölcsi bátorsággal megívott harc Nagy István életének fényes és dicső szakasza volt. Azonban több is ennél: a hatalom vastalpa alá szorult város történelmének egy heroikus korszaka.

Csalogassuk vissza az emlékezés csapongó pillangóját a színeket megőrző zománc csillogó páncéljába. A válogatott porcelánremekek felett az eltávozott gazda ízlése, kultúrája, szelleme lebeg. A szabadság fenséges, ám lassan semmivé foszló látomásáért mindent kockára tevő férfi emlékét viszont megőrzi városa. Baja, mely új otthon, életteret és végső nyugvóhelyet adott az apának és a merész lázadónak, gyermekének.

Dr. Dániel József

IDEGENKÉNT AZ ŐSHAZÁBAN

Az elűzött észak-bácskai németek beilleszkedése Nyugat-Németországban

4. (befejező) rész

A kulturális integráció

Az egyén integrációs folyamata távolról sem ért véget anyagi viszonyainak rendezésével és megélhetésének biztosításával. Az ember ugyanis közösség(ek)hez tartozik, s így egyáltalán nem mindegy, miképp találja meg helyét az új környezet különféle közösségeiben. Amikor az elűzöttek kulturális beilleszkedését vizsgáljuk, elsősorban arra keressük a választ, miként él tovább (ha tovább él) az általuk Magyarországról magukkal hozott kulturális örökség, illetve miként hatnak egymásra a különböző, most együtt élő kultúrák, és hogyan válik mindez a nagy egész fontos alkotóelemévé. Az is fontos szempont, hogy milyen formában él tovább az összetartozás-tudat az egykori közösségek tagjai között, és miképp ápolhatják saját kulturális örökségüket, és mindezek fényében ho-

gyan változott meg az egykori menekülteknek a hazáról kialakított elképzelése.

Okfejtésünk elején meg kell jegyezni, hogy a bácskai svábok legerősebb kötődése a szülőhely (magyarországi lakhely) faluközösségéhez kapcsolódott, s ez a kötődés lényegesen erősebb volt mind az országhoz, mind pedig a tágabban értelmezett régióhoz kapcsolódó érzelmi szálaknál. (Okainak elemzésére itt nem térek ki, ez önálló tanulmány témája lehetne.) Így az új környezetbe való kerülés során elsősorban ennek megszűnése, illetve hiánya okozta a legnagyobb személyes traumát, tehát elsősorban ennek a közösségi élménynek a helyreállítására történtek sikeres kísérletek.

Az összetartozás és a közös örökség ápolására már az 1950-es évek elején hagyományörző egyesületek jöttek létre. Ennek két formája vált jellemzővé: a honfi-

társi szövetség (Landsmannschaft) és a szülőföld-egyesület (Heimatverein). Előbbi az egy településen vagy környéken élő, egyazon országból származó menekülteket tömörítette, és helyi szervezetük általában egy országos szinten is működő nagyobb szövetségbe tagozódott. A magyarországi svábokat főképp a Magyarországról származó Németek Honfitársi Szövetsége (Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn, LDU) egyesítette, de ahol kisebb számban éltek, ott gyakran a Jugoszláviából származó németek által létrehozott Duna menti Svábok Honfitársi Szövetsége (Landsmannschaft der Donauschwaben) keretei között működtek. A honfitársi szövetségek főképp az egy környéken élők összefogását, öntudatuk erősítését vállalták fel, mindenekelőtt bizonyos rendezvények megtartásával. A teljes tagság évente

három-négy alkalommal találkozik egymással, közösen megült ünnepek, közös paprikás- vagy halászléfőzés alkalmával, farsang tájkán pedig általában svábbalakat rendeznek. Ilyenekből országos, illetve tartományi szervezésű eseményekre is sor kerül, amelyeken csaknem mindig jelen van a helyi politikai vezetés és az utóbbi időben „hivatalos Magyarország” képviselője (konzul, nagykövet) is. Jellemző rendezvények még a Duna menti sváb búcsú (Kirchweihfest), a sváb népviseletek fesztiválja (Trachtenfest) és bizonyos közös zárandokutak megszervezése is. Ezek a rendezvényeken ma már egyáltalán nem csak az egykori menekültek és utódaik vesznek részt, ugyanis általában ezek a programok ma már az adott város kulturális életének integráns részét képezik. (Ez nem volt mindig így.) Az elűzetés évfordulóihoz közeledve vagy éppen a szülőföld napján pedig rendszeresen kultúrmasorok, emléktábla-avatások szervezése vagy alkalmi kiadványok megjelentetése is a feladataik közé tartozik.

A szülőföld-egyesület (Heimatverein) ezzel szemben az egy adott magyarországi településről származó menekülteket fogja össze, függetlenül azok mostani lakhelyétől. Az elűzetés, majd a Németországon belüli költözések sokszor egymástól igen csak távolra sodorták az egykori faluközösségek tagjait, akiknek egymás iránti érdeklődése hívta életre ezeket az egyesületeket. Eleinte az volt a cél, hogy ún. községi találkozók (Heimattreffen) szervezzenek meg, ahová minden az adott településről származót családostul elvártak. Az első, bácskai németek által szervezett találkozóra ismereteink szerint 1954-ben került sor Schweinfurtban, ahol az egykori vaskútiak gyűltek össze, de az azt követő években mindegyik bácskai községből származók megszervezték a maguk találkozóját. Ezekre a találkozókra azóta is több-kevesebb rendszerességgel sor kerül, pedig a mai résztvevők nagyrészt származási helyükről már nem is ismerik egymást, inkább csak a közös származás tudata tartja össze őket. E találkozók mindenütt nagyjából hasonló forgatókönyv szerint zajlanak: a program közös istentisztelettel kezdődik, majd megemlékezés az elűzetésről, az áldozatokról és a legutóbbi találkozó óta elhunytakról. A közös ebédet közsöntők, majd a Heimatverein vezetőinek beszámolója követi, és általában a szülőfalu javára történő adakozás is szerves része a programnak. (Visszatérő elem még a fiatal generációk megnyerésének szándéka, ám ez érthető módon kevés eredményt

mutat.) A magyarországi rendszerváltást követően szokássá vált a szülőfalu képviselőinek meghívása is. A vacsorát zenés-táncos est követi, ahol a német népies zene szinte alapkövetelmény.

Sok egykori faluközösség esetében a Heimatverein tevékenysége a fent említettekben ki is merül. Ahol azonban néhány aktív, kiváló szervező köré épül az egyesület, ennél jóval szélesebb tevékenységet is folytatnak: helytörténeti gyűjtemény létrehozása, részvétel a lakóhely valamely ünnepe sorozatán, közös kirándulások szervezése stb., illetve közreműködés abban, hogy az elűzöttek jelenlegi lakhelye és egy magyarországi település között testvérközségi vagy -városi kapcsolat alakulhasson ki. (A Bácsalmás-Backnang vagy a Baja-Waiblingen kapcsolat például aligha jöhetett volna létre a térségben élő magyarországi németek közvetítő szerepe nélkül.)

Az 1970-es, 80-as években jött divatba a különböző menekültcsoportok között az ún. Heimatbuchok (szülőföldkönyv, községi monográfia) kiadása, amelynek anyagi fedezetét szintén a Heimatverein gyűjtötte össze. Ezek a könyvek – amelyet szinte egymással is versenyezve valamennyi község megjelentetett – nem annyira hiteles történeti munkák, mint inkább emlékkönyvek kívánnak lenni, amelyek azt a világot hivatottak megidézni, amelyet az elűzöttek maguk mögött hagytak. A munkák szerzői többnyire a községből származó értelmiségiek, amatőr helytörténészek, bár időnként külső szakembereket is bevontak a munkába. Ezek a kis példányszámban kiadott, gazdag képanyagú könyvek hatalmas értéket képviselnek az elűzöttek szemében, ma példányaikat legfeljebb örökölni lehet – és olyan emberek is szeretik gyűjteményükben tudni őket, akik könyvet amúgy ritkán vesznek a kezükbe.

Az 1990-es években pedig a családfakutatás divatja jelent meg az elűzöttek körében. (Ehhez szükségesek voltak a magyarországi változások, amelyek révén a szerzők magyar anyakönyvekben és levéltárakban is kutathattak.) E kutatások eredményeképpen készültek el évtizedes kutatás után az ún. községi családfakönyvek (Ortssippenbuch), amelyek egészen a magyarországi betelepítés idejétől kezdődően kísérlik meg nyomon követni a helyi rokoni kapcsolatokat, genealógiai viszonyokat. (A magyarországi sváb települések ilyen szempontból persze kutatói szempontból hálás terepet jelentenek, hiszen zárt közösségeik miatt lakosságuk összetételében viszonylag kevés a változás.) E könyvek segítségével addig ismeretlen rokoni viszonyok

is felfedhetők a közösség tagjai között, egyúttal egy olyan múltrol számolnak be – még ha csak közvetett módon, számszerű adatok révén is – amelyek a pár generációig tartó családi emlékezetnél távolabbra nyúlnak vissza.

A hazakép változásai

A haza (szülőföld) általában olyannyira természetes közege az embernek, hogy nincs szüksége ennek megfogalmazására. Más a helyzet mindazokkal, akik – bármely okból – szülőhelyüket, régi lakhelyüket elhagyni kényszerülnek, és életük jelentős részét attól távol élik le. Tovább árnyalhatja a képet az egyén személyes sorsa, élményanyaga, és az őt befolyásolni igyekvő környezet is. Vagyis összességében elmondható, hogy a hazakép korántsem állandó, az idők során sokat változhat az egyes ember számára is, de a különféle generációk felfogása is igen eltérő lehet. Így a következőkben legfeljebb néhány alaptípust mutathatunk be.

A haza-kép kialakulásában meghatározó volt az elűzöttek számára az a közösség, amelyből a „kitelepítés” révén kiszakadtak. Ez pedig a szülőfalu közössége volt, amelyben életük nagyrészt lejátszódott (volna), és amely sajátos értékrendjével, rokoni viszonyaival, hierarchiájával, szokásrendjével a benne élőknek lényegében egész életét meghatározta. Ennél jóval kevésbé volt jelentős a regionális kötődés (vagyis: valaki gyakran határozta meg magát vaskúti svábként, de szinte soha bácskai németként). Az elhagyott és odahaza is felbomlott közösség az elűzöttek emlékezetében azután hamarosan idealizált formában maradt meg, s ehhez rögeszmévé vált hiedelmek is kapcsolódtak. (Pl. otthon húsvétkor mindig jó idő volt, az elhagyott ház szinte mindenki emlékezetében nagyobbak tűnt stb.) Ezen túl az idősebb generációk erkölcsi értékrendjét, életmódját továbbra is a régi lakhelyen elsajátított normák határozták meg, már amennyire ezt az új életformával össze lehetett egyeztetni. Így az első két generáció tagjai hazájukat mindenekelőtt a régi faluközösségben határozták meg.

Sokkal kevésbé volt egyértelmű a Magyarországhoz (mint országhoz) való kötődés. Ez nem csak azért volt így, mert a bácskai svábok életének nagy része a szülőfalu zárt közösségén belül zajlott le, hanem azért is, mert az államhatalom részéről már a harmincas években erős asszimilációs törekvések voltak megfigyelhetők, a kitelepítés élményét pedig egyértelműen a magyarokhoz, illetve magyar államhoz

(sokan pedig a kommunistákhoz) kapcsolták. Ennek ellenére sokakat jellemzett az ún. „kettős identitás”, ami azt jelenti, hogy egyszerre vallották magukat magyarnak (azaz lojalis állampolgárnak) és németnek (azaz német nemzetiségűnek) is. A kitelepítések előtt sokkal inkább ez a felfogás volt a jellemző, mint a „birodalmi németekkel” érzett német népközösség eszméje, bár nem kétséges, hogy az is megjelent. (Sőt a harmincas évek végén mind a Volksbund, mind a „népi németeket” saját céljaira felhasználni igyekvő nemzetiszocialista Németország egyaránt erősíteni igyekezett azt.) Vagyis már a németek elűzése előtt két markánsan különböző hazafelfogás került szembe egymással: a kettős identitás a magyarokhoz (illetve Magyarországhoz) való kötődést tartotta a legfontosabbnak, míg a másik felfogás éppen a magyaroktól való minél élesebb elhatárolódást és a birodalmi Németországhoz (és a németekhez) való kötődést hangsúlyozta. A háború alatt mindez már a helyi közösségeken belül is konfliktusokhoz vezetett.

Mindkét nézet túlélte a második világháborút, és az elűzöttek hazaképenek kialakítását befolyásolta. A kettős identitást már a közösség önelnevezése (Ungarndeutsche (magyarországi németek) is jelzi, ami más menekültcsoportok esetében nem feltétlenül hasonló. (A szudétanémetek pl. soha nem nevezik magukat csehszlovákiai vagy csehországi németeknek!) Ezen túl jellemző eset, hogy 1956-ban, a forradalom idején hihetetlen nagy az adományozó kedv Magyarország javára.

A Németországba érkezést követően Nyugat-Németország számos erőfeszítést tett a menekültek integrációja érdekében, és propagandájuk – egyebek mellett – azt is hangsúlyozta, hogy az elűzöttek Nyugat-Németországot tekintsek hazájuknak. Ez eleinte a helybeli lakosság elutasító magatartása, a nehéz életkörülmények között legfeljebb azok körében volt sikeres, akik Magyarországot eleve el akarták hagyni. Ám az ötvenes években már enyhültek az előítéletek, és láthatóvá váltak a nyugatnémet szociálpolitika eredményei is, ami erősítette az új lakhellyel való azonosulás igényét is. Ebben erősítő tényező lehetett az egyén sikeres gazdasági integrációja és – főleg – egy őshonos házastárs. Ez egyes esetekben a régi közösség közelében élő tagjaitól való szándékos eltávolításban, a helyi nyelvjárás elsajátításában és időnként gyakran hangsúlyozott magyarellenességben is megnyilvánulhatott. Ez a magatartás főként a fiatal generációk sajátja volt, akik meg akartak szabadulni

az „elűzött”, „menekült”, „magyarországi német” vagy „magyar” jelzőktől, és teljes mértékben új közösségükhöz kívántak igazodni. Így számukra egyértelműen Nyugat-Németország lett az elsődleges haza.

Sok esetben ez a helyzet sajátos identitás zavart is eredményezett. Ennek jellemző példája az az interjúalany, aki az 1954-es labdarúgó-világ bajnokságon tiszta szívből szurkolt a nyugatnémet válogatottnak, ám a döntőben Magyarország fölött aratott győzelme után inkább csalódottnak, mint boldognak érezte magát.

A hazakép formálódásához sajátos módon járultak hozzá az első magyarországi látogatások. Mára önálló vállalkozási ágazattá nőtte ki magát az ún. „honvagyutizmus”, amely abból él meg, hogy egykori elűzöttek a szülőföldjükre látogatnak. Nyugatnémet állampolgárok az ötvenes évek végétől, hatvanas évek elejétől látogathattak Magyarországra, akkor még elsősorban szervezett turistacsoportok tagjaként. E csoportok a visszaemlékezők szerint ezidőtájt szinte kizárólag Magyarországról származó svábokból álltak, akik Budapest nevezetességeinek megtekintése helyett az időt szülőfalujuk és rokonaik – egyébként illegális – meglátogatására használták fel. (Az első, erre lehetőséget kínáló esemény az 1955-ben Budapesten megrendezett műkoresolyázó Európa-bajnokság volt.) Amikor egyre többen megbizonyosodtak, hogy a hazalátogatások nem járnak különösebb következményekkel, egyre többen vállalkoztak a hazautazásokra, amelyek a hatvanas évektől – immár rendszerint saját autókkal – váltak rendszeresebbé; sokak számára a magyarországi út a nyaralás egyetlen elképzelhető alternatíváját jelentve.

A hazalátogatás szerepe az egyes emberek számára többféle célt szolgált, és különböző hatásokat váltott ki. Az első két generáció számára elsősorban a haza elvesztéséből adódó hiányérzetet kellett volna pótolnia, ám erre a látogatások nem voltak egészen alkalmasak. A hazalátogatóknak itt kellett először szembesülniük azzal, hogy elhagyott faluközösségük a régi formájában már nem létezik, a régi falusi struktúra felbomlott, a németek a korábban általuk irányított falvakban megtűrt kisebbséggé váltak. A megmaradt rokonsággal való találkozás sem csak örömmel járt: sokan megütközve tapasztalták, hogy a közeli rokonok gyermekei nem, vagy csak alig beszélnek ősük nyelvét, amiért sokan saját rokonságukat is – igazságtalanul, a magyarországi helyzetet nem ismerve – megalkuvónak tartották. És végül

az sem lényegtelen, hogy látniuk kellett, hogy a szülőhaza és benne a rokonság milyen nyomorúságos körülmények között él. Mindez főként annak fényében lehetett megrázó, ha felmérték, hogy az elűzöttek alig 15-20 évvel kitelepítésük és szinte teljes vagyoni elvesztése után, mennyivel magasabb színvonalon élhetnek, mint a Magyarországon maradt rokonaik. Sokan éppen e tapasztalatok hatására tudtak megbékélni saját sorsukkal, és csak ekkor adták fel véglegesen egy esetleges későbbi hazaköltözés reményét. Ezt erősítette a kommunista rendszerrel szembeni bizalmatlanság. (Sokan mesélték, hogy családjukban évekig készenlétben álltak a bőröndök arra az estre, ha a magyar svábok egy része netán végleg hazatérhetne, nehogy kimaradjanak belőle. Ezek a kofferek nagyrészt 1956 után kerültek a szekrények mélyére.) Mindez azonban egyáltalán nem jelentette a régi közösség iránti nosztalgia megszűnését is, csak azt a felismerést, hogy azt a régi formájában nem lehet fel támasztani.

A szülőfölddel a kapcsolat nem szakadt meg ezután sem. A legtöbben kötelességüknek tartották Németországban felnőtt gyermekeiknek legalább egyszer megmutatni a szülőföldet, bár ez számukra inkább kuriózum, mint meghatározó élmény volt. Az is sajátos szokássá vált, hogy a Németországban elhunyt emberek emlékére a szülőfaluban is megszólal a lélekharang a temetése napján. Ezen túl pedig gyakorivá váltak a szülőfalujavára történő adakozások (főként a szakrális helyek felújítására), és helyenként testvérközségi kapcsolatot is sikerült tető alá hozni, bár a közvetlen élménygeneráció magasabb életkorba lépésével, illetve kihalásával az általuk még szorosra fűzött kötelékek lazulni látszanak.

Az integráció mérlege

Négyrészes sorozatunk végén talán jogos a kérdés, sikerült-e az elűzött németek beilleszkedése Nyugat-Németországban. Ma – amikor az elűzöttek harmadik, a kitelepítések idején még gyermekkorú generációja is nagyszülői, dédszülei korban van – már igennel felelhetünk a kérdésre. Ám ha az eltelt hatvan évet folyamatában vizsgáljuk, akkor látható, hogy az időszaknak voltak nagyon nehéz szakaszai. A menekültek ún. szocioökonomiai integrációja (otthonteremtés, megélhetés biztosítása, anyagi viszonyok stabilizálódása) az 1970-as évekre többé-kevésbé megnyugtató módon lezárult, bár sokan voltak olyanok is, akiknek az ipari társadalomhoz való csatlakozása nem sikerült.

(Ez a generáció nagyrészt éppen a hetvenes években távozott az élők sorából.) A „lelki otthonteremtés” már jóval hosszabb folyamat volt, és egyénenként különböző módon zajlott le. Valószínűleg jóval nagyobb küszködést okozott, mint a mindennapi szükségletek előteremtése.

Mára már az is elmondható, hogy a helyi lakossággal kialakult viszonyt már régóta nem mérgezik a származásból adódó ellentétek; ezt inkább egymás kölcsönös elismerése váltotta fel. Ennek ára az volt, hogy az elismerés fejében bizonyos szokásokat, magatartásformákat fel kellett adni, ám a régi értékrendből sokat sikerült átmenteni az új

körülmények közé is. Ettől függetlenül az egykori menekültek között mindmáig létezik egy bizonyos fajta szociális elkülönülés, pl. amikor az „unsere Landsleute” (a mi földjeink) vagy az „unsere Leute” (a mieink) kifejezést használják, az általában nem a mostani lakhelyükön élöket, hanem az azonos helyről származókat jelöli. Tehát egy bizonyos sajátos önazonosság-tudatot annak ellenére is sikerült megőrizniük, hogy mai lakóhelyükön egyébként otthon érzik magukat. Ám – amint láttuk – ehhez hosszú idők harcait kellett megvívni.

Sajátos jelzése a sikeres integrációnak az is, hogy a Magyarországról elűzött né-

metek szervezeteiben programként sosem fogalmazódott meg az egykori házak, földbirtokok visszakövetelése (legfeljebb visszavásárlásokra került sor), sőt 1956 után a tömeges visszatérés szándéka sem. A magyar állammal szemben is fontosabbnak tartották, hogy kimondják a kollektív büntetések igazságtalan voltát, mint hogy bármiféle anyagi jóvátételt igényeljenek. Így a többség máig joggal érezhet úgy, hogy egyfajta hídszerepet tölthet be régi és új hazája között, és az a mondat sem értelmetlen paradoxon, amikor arról beszélnek, hogy otthonról hazamegyünk.

Dr. Mayer János

Elment egy élő legenda

Városunk és szűkebb környéke sohasem szűkölködött hírességekben, akik évszázadokon át hordozták szülőföldjük hírnevét szerte az országban és a nagyvilágban, és szerencsére ez ma sincs másként. Történelmi személyiségek, tudós orvosok, kutatók, művészek, mérnökök, kiváló városi vezetők, pedagógusok és különböző más teremtő egyéniségek alkotják e nagytiszteletű, kiváló kört. Sokuk kisugárzása máig meghatározó, közülük nem egy már életében legendává magasztosult. Baja városa és közönsége nagy tisztelettel őrzi és ápolja e kiváló emberek emlékét.

Széles az a spektrum, amely nagyjaink sokféle tevékenységét, tekervényes életútját öleli át. E széles spektrumon valahol az „alkotóművészetek” szélső sávjában foglalhat helyet Farkas József, alias „Sobri”, aki talán a legbajaiabb műfajban, a halászlé készítésében vált fogalommá, mondhatni legendává. Mi, bajaiak, Baja környékiek, Bajáról elszármazottak jól tudjuk, hogy micsoda fontos dolog ez! Azt is tudjuk, hogy széles e hazában másutt is készülnek jeles halételek, de meggyőződéssel valljuk és állítjuk, hogy a bajai halászlének párja nincs. E meggyőződésünk leghitelesebb értékmérője Farkas József (Sobri) a maga regénybe illő életútjával, rengeteg díjával és *Magyarország Örökös Halfőző Bajnoka* kitüntető címével. Mindezekre figyelemmel tehát nem lehet meglepő, hogy a „műfaj” nemrég távozott, utólérhetetlen művészet elhelyezzük a Bajai Honpolgár által állított és gondozott sajátos „virtuális Pantheon”-ba.

Farkas József igen szegény napszámos családban született 1925. január 14-én Dávodon. A jobb megélhetés reményében a család hamarosan Nagybaracsikára költözött. A beköszönő nagy gazdasági világvál-

ság árnyékában azonban helyzetük mit sem változott, és mint sokan mások, az apa a jobb megélhetés és a család megsegítésének illúziójával kivándorolt Kanadába. Nem is került többé haza – és ugyancsak mint sokan mások –, elveszett a nagyvilágban. Itt maradt az édesanya három kicsi gyermekével a riasztó nyomorúságban. Ekkor azonban – mint a mesében – a legváratlanabb helyről jött a segítség! A világválság küszöbén, 1928-ban öt bajai, baracsikai, és délvidéki lakos Nagybaracsikán gazdasági társaságot hozott létre Mateovits Ferenc nyugalmazott csendőr őrmester irányításával, amely – világválság ide, világválság oda – életképesnek bizonyult, és a gyermekeivel egyedül maradt anyának megélhetést nyújtott. Az 1949-ig fennállt, virágzó vállalkozás abból állt, hogy megvásárolta a Ferenc-csatorna magyarországi szakaszának halászati jogát és a Mohácsi úti révátkelő melletti kis csárdát, és ez utóbbit lebontva, helyére a ma is fennálló, nagy méretű épületet emelte, amely attól kezdve beszálló vendéglőként és halászcárdaként működött tovább. A beszálló vendéglő és csárda igen rövid idő alatt nagy hírévé vendéglátóhellyé nőtte ki magát. A vendéglátás mellett kis- és nagytételű halkereskedelemmel tették a vállalkozást még gyümölcsözőbbé. Innen dobtak tehát mentőövet a csonkán maradt Farkas családnak azzal, hogy az édesanyját „mindenes”-ként alkalmazták. Mit is jelentett a mindenes munkakör ott és akkor? Azt, hogy bármikor minden munkát el kellett végezni, amivel megbízták. Sejtethető, hogy a pezsgő életű vendéglátó és halászati üzemből ez akár éjjel-nappali elfoglaltsággal járt. Dolgozhatott a mindenes „szakadásig”. Ugyanakkor azonban létbiztonságot nyújtott, sőt azt is megengedték,

hogy a három kicsi gyerek ott legyen mellette munka közben. Már ekkor – négyéves korában – hozzászokhatott a középső Farkas gyerek a halakkal való együttléthez és a velük való műveletekhez. Az édesanyjától gyakran elkószáló, örökösen csínytevésen gondolkodó fiúcskát – régi, csendőr őrmesteri emlékeiből merítve – a gazda egyszerűen Sobrinak keresztelte el. Az elnevezés tartósan bizonyult (feltehetően viselője gondoskodott is arról, hogy megmaradjon), úgyanyira, hogy ez mint egy „művésznév” élete során végigkísérte Farkas Józsefet. Megérhette azt is, hogy e néven ismerte és kedvelte meg őt a halászlémádók világa, és társadalmi ismertsége időnként elhomályosította névbeli alteregója, az eredeti Sobri Jóska nagy, de kétes hírnevét is.

A csonka család szerény anyagi körülményei nem engedték meg, hogy a gyerek elvégezze az akkor kötelező elemi iskolai hat osztályt. Csak négyre telt és tizenegy évesen kenyérkereset után kellett néznie! Kezdetben disznópásztornak, azaz kanásznak szegődött, majd mikor elérte azt az életkort, amikor már szakmát tanulhatott, anyja sugallatára szabóinasnak állt. Nem nehéz elképzelni, hogy a mozgékony, minden hájjal megkent fiúnak ez a foglalatosság nemigen nyerte meg tetszését. Rövid időn belül búcsút mondott e nyugalmas szakmának és beállt béresnek. Több, jómódú Mohácsi-szigeti gazdánál megfordult. Ügyes, szorgalmas, vidám béreslegényke volt, akit gazdái is becsültek, és megengedték neki azt is, hogy időnként elmenjen a halászcárdába segíteni édesanyjának a nehéz munkában. Ez nagyon hasznára vált későbbi elhelyezkedése szempontjából. Ekkor esett át a kötelező levante kiképzésen is, és büszkén hordta az ezzel járó levante-

sapkát (lásd a fényképet). Nagy szerencsével sikerült elkerülnie levente társai sorsát, akik közül a háború vége felé sokakat nyugatra hurcoltak.

A II. világháború kitörését megelőző egy-két évben olyan nagyfokú gazdasági fejlődést ért el a nagybaracscai halászati vállalkozás, hogy új munkaerők felvétele vált szükségessé. Így az ifjú Sobri is állandó alkalmazásba került, és igazán beletanulhatott a „halszakmába”. Ma már elképzelhetetlen, de akkora halbőség volt abban az időben a Ferenc-csatornán és a hozzá tartozó holtágakban, hogy még sózott hordós halat, szárított csukát és süllőt is készítettek és szállítottak Németországba a hadsereg számára, de a hazai nagybani piacokra és a halcsarnokok számára is szállítottak saját tulajdonú, speciális tartálykocsikkal. Volt tehát munka bőven barátunk számára is, aki valójában ekkor alapozta meg jövőjét a halfőzés tudományában. Szorgalmával, ügyességével, különleges kapcsolatteremtő képességével, sajátos egyéni humorával sok barátot szerzett, és elnyerte a nagyhatalmú főnök, Mateovits Ferenc rokonszenvét is, aki segítette az ifjú legénykét a halászléfőzés minden csínjának-binjának elsajátításában.

Mateovits Ferenc és az ifjú Sobri halászléfőzés közben (1941)

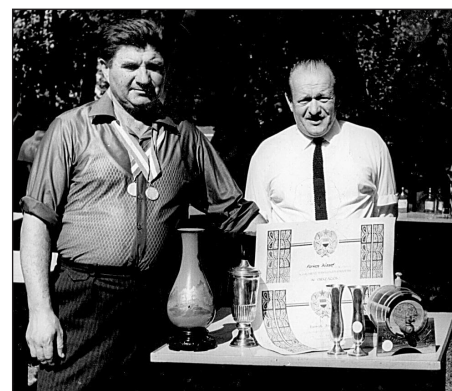
A II. világháború nem múlt el nyomtalanul a halászati vállalkozáson sem. A gazdasági társaság több tagja elhalálozott, a piacrómokban hevert, vásárlóerő és fizetőképes kereslet hiányában a haleladás pangott, és a csárda is csak italmérőként vegetált. Ismét nagy lett a szegénység Sobriéknál is, ami az-

zal járt, hogy fel kellett adni az addigi pozíciót, amikor Farkas József 1946-ban megnősült. Két nincstelen egybekelése aligha hozhatott jobb megélhetést az ifjú feleség (a ma is élő Erzsébet néni) minden igyekezte ellenére sem. Hamarosan jöttek a gyerekek, és barátunk favágónak szegődött az Erdészethez, ahol az embert próbáló munkában 12 évet töltött el. Eközben a halászat és a csárda is többszörös tulajdonváltási láncolaton esett át, és a forradalom után végre kezdett hasonlítani egykori önmagára. Visszahívták Sobrit is, aki végre 1958-ban kötélnek állt. Halfőző és élőhal eladó lett egy személyben. A lassan javuló viszonyok közepette a csárda és vele együtt Sobri is kilépett a feledés homályából. Kezdetét vette egy 30 éves tüneményes fejlődés, egy „aranykor”, amelyben hősünk igazán kibontakozhatott. Mi is volt e kibontakozás kulcsa?

Nagybaracska, a csárdát kítűnő halászlevéllel felfedezték a közeli „Herceg-erdejében” rendszeresen vadászó kormánytagok, pártvezetők. Ebben persze szerepük volt a faluból származott különböző szintű járási és megyei vezetőknek is, akik erre az eldugott, de sokmindenre felettebb alkalmas helyre felhívták a „nagyok” figyelmét. Ennek eredményeként megfordult itt és visszajárt ide (sokszor inkognitóban) pártfőtűkártól, köztársasági elnöktől kezdve minden rendű és rangú országos és alsóbb vezető, sok vezérigazgató – sőt egy alkalommal még a kalocsai érsek is vendég volt. Mind-mind Sobri halételeit élvezte és vitte a mester és a csárda hírnevét szerte az országba, sőt külhonba is! Szinte mindegyikük személyes ismeretséget is kötött vele. Ennek folyományaként sokszor számára nem tetsző meghívásoknak is eleget kellett tennie (pl. a balatonaligai központi pártüdülőben halat főzni).

A kádári viszonylagos jólét kezdetén az ország különböző helyein megkezdődtek a halfőző versenyek. Az első országos „bajnokságot” Baján rendezték 1968-ban, ahol Sobri nyerte az első díjat. Ezt sorozatban további 13 győzelem követte rengeteg jutalomtárggyal, oklevéllel, éremmel, és végül a legnagyobb elismeréssel, *Magyarország Örökös Halfőző Bajnoka* kitüntetéssel. Ez utóbbiért több akkori miniszter és maga Gundel Károly személyesen tett lépéseket, és a tanúsító oklevélen az ő aláírása is ott díszel! Érhette a halászlékészítés hivatásos „művészevé” avatott embert ezek után még nagyobb elismerés? Igen, érthette, sőt, érte is!

Nagybaracska község Baja városa, a bajai járás és Bács-Kiskun megye támogatásával 1987-ben meghirdette a Sobri Kupa

Sobri versenytroféákkal (1975)

Országos Halfőző Versenyt, ami a mai napig népszerű rendezvény (az ideai sajnos már emlékvessenyévé nemesült). Sobri értékítéletében a legnagyobb, legértékesebb kitüntetést azonban saját faluja adományozta, amikor a rendszerváltás után bevezetett eljárás eredményeként ő lett Nagybaracska első díszpolgára.

Farkas József (Sobri) a maga nemében kivételes egyéniség, sorsa, életútja nem a szabványos volt. Mélyről jött, ahonnan saját erejéből küzdött fel magát úgyannyira, hogy híre a határokon túl is eljutott. Nem volt lehetősége iskolákat végezni, és korán megtanulta, hogy csak saját magára számíthat. Szókimondó, egyenes ember volt, akinek ilyen megnyilvánulásai nem is arattak osztatlan sikert a „nagy” emberek közt. Őt azonban ez a legkevésbé sem érdekelte! Nem lépett be soha semmiféle pártba, nem kötelezte el magát semmi olyan mellett, ami az ő erkölcsi felfogásával, nézetével nem volt összhangban. Ugyanakkor községe vagy a segítségére szoruló embertársai érdekében eredménnyel felhasználta különleges kapcsolatait. Tartózkodott azonban attól, hogy saját vagy rokonai érdekében ezt a legkisebb mértékben is megtegye. Így tudott megmaradni szuverén, önálló embernek a szó nemes értelmében és erre méltán volt büszke!

Az életkor előrehaladtával sajnos a betegségek nem kerültek el. Az utóbbi éveket folytonosan ágyban fekvő betegként élte meg, élete során hűséges társa, Erzsébet néni odaadó ápolása mellett, és csendes távozott ez év júliusában az örökkévalóságba. Faluja, számtalan barátja díszpolgárt megillető ünnepélyességgel búcsúzott tőle. Igazi mai népi hős volt ő, akinek regényes életútja, sok története, az ún. „sobriádák” még sokáig közszájon forognak, előbb-utóbb megihletik valamely írónkat vagy filmesünket, és az lesz eltávozott barátunk legméltóbb elismerése.

Dr. Szederkényi Tibor

Emléktáblát kapott a csávolyi Páncsity Péter

Egy község életében ritkán fordul elő, hogy szülöttei közül valaki nevezetes személyiséggé váljon. Ezen kevesek közé tartozik Páncsity Péter, akinek életútját érdekei szerint nemigen ismerjük.

Csávoly méltatlanul elfelejtett személyisége, Páncsity Péter – Petar Pančić – jezsuita szerzetes 1853. június 29-én egy horvátbunyevác anyanyelvű parasztcsalád elsőszülött gyermekeként jött a világra. Atyja Páncsity Márton, édesanyja Pestality Ilona. Elemi iskolai tanulmányait a csávolyi római katolikus elemi népiskolában végezte, ahol tanítója Katics Gábor, hitoktatója Nikolits János plébános volt. Feltűnt nekik Péter gyors felfogóképessége, jó emlékezete. Sikerkült meggyőzniük a szülőket a gyermek további taníttatásáról. A kalocsai jezsuita gimnáziumban folytatta tanulmányait. Végig kitűnő tanuló volt. Nagy hatással volt rá gimnáziumi tanára, Brandis Erik, aki a későbbiekben is jelentős szerepet játszott életében. 1872. október 19-én, tanulmányainak befejezését követően belépett a jezsuita rendbe. Ettől kezdve a rend irányította képzését és pedagógusi pályáját. Tanított Pozsonyban, Nagyszombatban, Innsbruckban, az 1880/81-es tanévben egy évig egykori iskolájában, a kalocsai jezsuita gimnáziumban is. Leghosszabb ideig Travnikban szolgált, itt 1886-tól tizenhét évet töltött. Ez nem sokkal Bosznia-Hercegovina török hódoltság alóli 1878-as, az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege általi felszabadítása után történt. A legfelsőbb egyházi vezetés döntése a megszervezendő katolikus központ és papnevelő intézet helyéül Travnik városát választotta. Rómából Brandis Erik, Páncsity egykori kalocsai tanára kapott megbízást a szervezésre. Az egykori tanár meghívta az egykori tanítványt Travnikba (Bosznia egykori fővárosába) a katolikus központ gimnáziumába tanárnak. Így került községünk szülőtte a messzi ismeretlenbe. Őseinek egykori hegyvidéki hazájába hamar beilleszkedett, otthon érezte magát. Az ottani római katolikus boszniaiak megjelenésében, nyelvében, népszokásaiban és vezetékneveiben a hazai bunyevácokat-soká-cokat vélte felismerni. Közmelegedésre végzett munkájának köszönhetően nem csak az ifjúság, a kollégák és a katolikusok között, hanem még a muzulmánok körében is nagy népszerűsége telt szert. 1893. július 20-án kinevezték a Katolikus Központ rektorának, a Gimnázium igazgatójának (az alapító Brandis pedig visszatért Kalocsára). Hetvenezer kötetes könyvtár létrehozása,

500 személyes színházterem építtetése, a teljes néphagyomány amatőr színjátszással történő színpadra állítása stb. az állomásai vezetői munkásságának. Megbízatásának letelte után, 1899-től professzorként az 1903/1904-es tanév végéig latint, görögöt és horvátot tanított.

Gyökereiről sohasem feledkezett meg. Rendszeres kapcsolatot ápolt szülőfalujával, rokonságával (egy öccse volt). Évente ismétlődtek találkozásai a bácskai és baranyai bunyevácokkal és sokáccokkal. Lelki gyakorlatokat tartott a ferencesek templomaiban, három nyelven prédikált anyanyelvi szinten. A fennmaradt színhagyomány szerint termete tiszteletet parancsoló volt, zengő hangja betöltötte a templomot, és prédikációit a meghatódott hívők gyakran megkönnyezték.

A néhai dr. Marin Mandić pedagóguskutató írta róla, hogy nem volt író, de időközönként *Dopis iz Travnika – Travniki tudósítások* címmel megjelentek írásai a boszniai és hazai horvát nyelvű folyóiratokban, újságokban.

Tevékenységéről jó lenne többet tudnunk, életútjában azonban vannak még fehér foltok. Erdemes és tanulságos lenne felkutatni a korabeli és hazai újságokban megjelent írásait, amelyekből hű korszékelt kaphatnánk. Bevallom, családfájának összeállítása is eszembe jutott. Kis kitérővel említem a magát a családhoz tartozónak valló Jurichné Páncsity Jolán (szül. 1926) szóbeli közlését egy vele kapcsolatos szólásmondásról. Ha valaki messzire ment el a faluból (pl. kivándorolt Kanadába), azt mondták: „Messzire ment, mint Martin Pérója!”. Csávolyon napjainkban tíz család vezetékneve Páncsity, egymástól ragadványneveik alapján különböztetik meg őket a helybeliek. A jezsuita pap családja leszármazottjainak „bosnyák” a ragadványneve, ezt a Boszniában élt pappal hozzák összefüggésbe.

Páncsity Péter 1904-ben tért vissza Magyarországra. Rövid ideig a budapesti Jézus Szíve templom misszionáriusa, majd a szatmári jezsuita rendház tartományi házfőnöke lett. Ottani tevékenységének 52 éves korában, 1905. november 1-én bekövetkezett váratlan halála vetett véget. Életműve befejezetlen maradt, szülőfalujától távol, Szatmár temetőjében alussza örök álmát.

A Csávolyi Honismereti Baráti Kör kezdeményezésére a helyi Horvát Kisebbségi Önkormányzat a Kalocsai Érsekség 1000 éves fennállásának és Petar Pančić születése 150. évfordulójának tiszteletére róla el-

nevezett díjat alapított. Az alapítólevél szerint az évente adományozott díjat olyan személy kaphatja meg, aki „...a csávolyi bunyevácok érdekében kiemelkedően eredményes munkát végzett.” A község mindenkorai képviselő-testülete szabályozza a díj odaítélésének feltételeit. A jutalmazott Bartos Endre bajai szobrászművész tervei szerint készült bronzplakettet és oklevelet kap. Emellett Páncsity Péter életéről a falumúzeumban állandó kiállítást állítottunk össze. A helyi temetőben a kápolna mögötti Pieta-szobor talapzatán márványtáblával került emléke megörökítésre.

A 2005. július 25-én tartott jubileumi emléküléssel egybekötött emléktábla-avatást a helyi és a régióbeli érdeklődők mellett magas rangú közéleti személyiségek is megtisztelték jelenlétükkel: az országos és a fővárosi horvát önkormányzat elnöke, a Horvát Köztársaság pécsi főkonzulja, Bosznia-Hercegovina Köztársaság követségi tanácsosa, valamint a jezsuita rend budapesti előljárója.

Dr. Mándics Mihály

A Bajai Honpolgár Alapítvány

ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik 2004. évi személyi jövedelemadó-juk 1%-ának felajánlásával 189 651 forinttal támogatták tevékenységét. A 2004-ben befolyt összeget (190 184 Ft) döntően honoráriumokra, megbízási díjakra (166 000 Ft), továbbá a lap terjesztését szolgáló postai költségre és irodaszerekre fordítottuk.

Továbbra is várjuk támogatásukat. Adószámunk: 19047403-1-03

a Bajai Honpolgár Alapítvány
Kuratóriuma

Szagrális helyek Baja környékén

A csátaljai Szent Vendel-kápolna

A Csátalja központjában álló Szent István-templomtól északra tartó Erzsébet utca végén, az ottani dombon épült Szent Vendel-kápolna (a helybéli németek szóhasználatában Wendelini Kapelle) a község hagyományaihoz kapcsolódó szagrális hely. A domb előtt elágazó utca folytatása kelet felé a Csátalja és Baja közötti egykori vármegyei földút (ma nyári út), míg nyugati irányban a Bátmonostorra vezető földút.

A Helynévtár anyagát gyűjtő Pesty Frigyes kérdéseire 1864. április 24-én a falu vezetői a következő helyneveket említették meg: „Annak 7ik tételére – A' Csataalja község határában előforduló topographiai nevek ide soroltnak: és pedig az 1ső Kapellen, 2ik Kajlahegy, Fuchsenlöcher és Bildstock, 3ik Altkirchen és Lange, 4ik Igal, 5ik Runde Hügel, 6ik Herschenberg és Sternberg, 7ik Böde, és 8ik Calvarien.” A felsorolásban szereplő „Kapelle(n)” a Szent Vendel-kápolna, és mellette áll a Kálvária (Calvarien). Az 1904. január 11-én kelt belügyminiszteri rendelet változtatta a régi Csataalja helységnevet Csátaljára. A Csataalja név valójában egy téves 19. századi etimológia eredménye volt; a község neve minden bizonnyal a délszláv čatalija (útkeresztződés, útvilla) szóból származik. Helységnevként Csatallya formában Bács-Bodrog vármegye 1543. évi dézsmajegyzékében fordult elő először, de ezt követően a török hódoltság korából szinte semmilyen adat sem ismeretes a községgel kapcsolatban.

Csátalja a török hódoltság után kisszámú magyar lakossággal királyi kamarai birtok lett, bár hosszabb-rövidebb ideig néhány nemesi család kapta meg a csaknem teljesen elnéptelenedett birtok használati jogát. „E pusztá a Rákóczi-féle hadjáratokban ismét lakatlanná lett, de 1718-ban újra elkezdt települni. Gombos Gábor, a bácskai kamarális birtokok tisztartója 1729-ben e pusztának rendszeres telepítését kezdte és e célból Csizovszky Ferenczcel szerződött. Így jöttek ide róm. kath. németek, s ez lett az első bácskai német falu, melyet Cothmann [Cothmann Antal, a bácskai kamarai területek benépesítésével megbízott telepítési kormánybiztos – a szerzők] 1763-ban már egészen rendezett viszonyokban talált, bár határa nem a legjobb termőfölddel dicsekedhetik. Önálló róm. kath. lelkészisége 1735 óta van, templomát 1745-ben a kir. kincstár Szt. István

király tiszteletére építette és 1794-ben megújította s bővítette.” (*Borovszky Samu: Bács-Bodrog I., Budapest*) A források tanúsága szerint bizonyíthatóan 1731-től éltek németek a településen, de többségbe csak az 1750-es évektől kerültek. Ezzel egyébként Csátalja volt az első németek által benépesített kamarai birtok a vármegye területén. A község magyar lakossága erre az időre nagyrészt a szomszédos – magyar többségű – községekbe költözött át.

A Dél-Németországból hajókkal és saját építésű tutajokkal a Dunán érkező telepesek hozták magukkal védőszentjük – Szent Vendel – tiszteletét. Vendel életéről történetileg hitelesen csak annyi állítható, hogy a 6. században a trieri püspökség területén élt és működött mint aszkéta szerzetes, aki vélhetően komoly térítő tevékenységet folytatott. Élettörténetéhez azonban számos legenda kapcsolódik. Eszerint írskót nemesi, egyes változatok szerint egyenesen királyi családból származott (554 körül Skóciában született), mégsem vágyott a korona után. Lelke békéjét, nyugalmaát a magányban, a természetben kereste. Zarándokutat tett Rómába, majd végigjárta Frankföldet, végül eljutott a németországi Trier városába, ahol a természet szerelme lett. Vendel eleinte koldulásból élt, majd sertéseket, marhákat, juhokat őrzött, azután ismét életmódot váltott. Felhagyott a pástorkodással, remeteségbe vonult, itt még közelebb került a természethez (megismerte a különböző virágokat, fákat, füveket és gyógynövényeket) és imádkozott. A környékbeli emberek ügyes-bajos dolgaikkal felkeresték, és Vendel segítette őket: gyógyította az állatokat, sőt bizonyára az embereket is. A körülötte letelepedett remetek elöljárójukká választották, majd a bencés regula szerint szerveződött kolostor apátjaként halt meg 617-ben Tholeyben. Remetekunyhója melletti sírjánál rövidesen kápolna épült, amely később zarándokhellyé vált. A búcsújáró hely körül később St. Wendel néven város jött létre.

Szentként való tisztelete és kultusza azonban csak több száz évvel a halála után, az érett középkorban kezdett kialakulni. A hozzá fohászzkodók a szent segítségét főleg járványos betegségek esetén és állatok gyógyulásához kérték. A Trierben 1320-ban kitört pestisjárvány megfékezését a város lakói a Szent Vendelhez intézett

könyörgések meghallgatásának tulajdonították. Hívei hálából templomot építettek, amelybe a kápolnából átvitték ereklyéit. Kultusza ettől kezdve virágzásnak indult a német-frank Európában. A 18. században – amikor a katolikus egyház a szentek kultuszát az ellenreformáció fontos eszközeként használta fel – Vendel alakja ismét előtérbe került; felidézésével főként a paraszti rétegeket kívánták megnyerni. Ekkor főként a járványok, betegségek elleni patronátus, illetve állattenyésztés és aratás kapcsolódott alakjához. A Szent Vendel-kultusz csúcsa Dél-Németországban éppen arra az időszakra esett, amikor onnan a legnagyobb kivándorlási hullám megindult, így Vendel tisztelete a földművelő német telepesek révén hamarosan Magyarországon, de még a Volga mentén is elterjedt, sőt még Amerikába is eljutott.

A Magyarországon addig ismeretlen Szent Vendel-kultusz hazai elterjesztésében Padányi Bíró Márton veszprémi püspök (1696–1763) játszott fontos szerepet. Kultuszát valószínűleg az is erősítette, hogy 1762-ben Mária Terézia értékes Szent Vendel-ereklyéhez jutott (egy jobb oldali bordájához), amelynek egy darabját a királynő a Bánátban letelepült németeknek adta, hogy az idegenben is szülőföldjükre emlékeztesse őket. Magyarországon Veszprém megyében, a Dél-Dunántúlon és a Jászság-

A felújítás előtt álló csátaljai Szent Vendel-kápolna homlokzata és előtte a kőkereszt

ban áll a legtöbb Szent Vendel-kápolna és -szobor. Az állattenyésztők, földművesek és pásztorok védőszentjeként ünnepét névnapján, október 20-án tartják, amely napon kultuszhelyeit processzióval tisztelték meg. Ez a nap ünnepet jelentett az állatoknak is, hiszen nem fogták be és nem dolgoztatták őket. Vendel nevéhez szólásmondás is kapcsolódik: „Elállott tőle, mint Vendel a disznók mellől” – mondták tréfásan valakire, ha lemondott valamiről.

A csátaljai Szent Vendel-kápolna 1753-ban épült. Építésében valószínűleg szerepet játszott az itt letelepített német lakosság hagyományörző törekvése. A falu templomának védőszentje Szent István, így érthető, hogy az 1740 körül pusztító pestisjárvány emlékére, fogadalomból épült kápolnát az óhazából tisztelt Szent Vendelnek szentelték. (A névválasztás a lakosság etnikai összetételének változását is jelzi: az 1744-ben felépült első templom még egy magyar szent nevét viseli, míg a tíz év múltán átadott kápolna már egy „németét”). A kultuszhely kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a falu szélén forgalmas helyre kerüljön. Bejárata kelet felé, az egykor főútvonalnak számító vármegyei útra néz, a helyi gazdák a közeli legelőre előtte hajtották ki állataikat. Csátalján az október 20-a utáni vasárnap ma is búcsúnap, kedvező idő esetén egykor a szentmisét a kápolnánál mondták, amelyre a helyieken túl sok földműves Garáról és Vaskútról lovaskocsin jött el. A kápolna oltára feletti Szent Vendelt ábrázoló képet a szájhagyomány szerint a telepések hozták magukkal Németországból. Stehr István és neje adományából került sor felújítására, amelyet a hátoldalán elhelyezett papír felirata igazol: „Konzerválta és restaurálta Szombath Béla festőművész, Budapest, 1979. július.” A nagy értékű barokk festményt ma a községi plébánián őrzik. A festmény – hasonlóan Vendel más 18. századi ábrázolásaihoz – a szentet fiatal pásztorként ábrázolja, előtte a földön hevernek a királyi jelvények, amelyek előkelő származására utalnak, s amelyekről a hit szolgálatának kedvéért lemondott. A vállán átvett tarisznya zarándoklásait idézi, a környezetében ábrázolt állatok pedig pásztorokására utalnak. Szent Vendel öltözéke és megjelenése a késő barokk kor divatját tükrözi, ahogy a festmény felső részében látható angyalábrázolások is.

Az 1979-ben felújított Szent Vendel-festmény

A falu északi végén áll a Szent Vendel- kápolna

mány szerint a telepések hozták magukkal Németországból. Stehr István és neje adományából került sor felújítására, amelyet a hátoldalán elhelyezett papír felirata igazol: „Konzerválta és restaurálta Szombath Béla festőművész, Budapest, 1979. július.” A nagy értékű barokk festményt ma a községi plébánián őrzik. A festmény – hasonlóan Vendel más 18. századi ábrázolásaihoz – a szentet fiatal pásztorként ábrázolja, előtte a földön hevernek a királyi jelvények, amelyek előkelő származására utalnak, s amelyekről a hit szolgálatának kedvéért lemondott. A vállán átvett tarisznya zarándoklásait idézi, a környezetében ábrázolt állatok pedig pásztorokására utalnak. Szent Vendel öltözéke és megjelenése a késő barokk kor divatját tükrözi, ahogy a festmény felső részében látható angyalábrázolások is.

Szent Vendelt számos magyarországi német közösség védőszentjének tartotta, ezért sok helyen szobrot és kápolnát szenteltek tiszteletére. Temetőben ritkán fordult elő, a csátaljai Szent Vendel kápolna igazi kuriózum ebből a szempontból. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a Szent Vendel kápolna eredetileg nem temetőkápolna volt, építésekor határbeli kápolnának készült. A 18. századi szokások szerint a közösség halottait a falu temploma köré temették. A közegészségügyi és járványügyi szempontok miatt helyezték át a temetőket a települések központjából azok szélére. Csátalján az új temetőt 1778-ban nyitották meg, amely a falu szélén, a Szent Vendel kápolna köré került, kialakítva a kultuszhely mai képét, környezetét. A kápolna a község északi végén álló domb legmagasabb pontján épült,

hossztengelye kelet-nyugati irányú, bejárata előtt kökereszt áll. Az oromfalas homlokzat mögött téglából épült huszártorony emelkedik. A tornyot törtvonalú bádogozott gúlasícsak csúcsán kereszttel koronázza, a benne lakó harang napjainkban temetéskor szólal meg. A kápolna ajtaját egy korábbi felújítás alkalmával fa lambéria burkolattal látták el, felette félköríves falifülke került kialakításra (ma üres, eredetileg talán a védőszent szobra állt ott). A szentély belső félköríves lezárásában lévő oltáron álló kereszt és gyertyatartók Elmer Theresia adományai 1908-ból. Ablakot csak a kápolna déli oldalán alakítottak ki, a belső díszítést néhány, hívek adományozta szentkép jelenti. A Szent Vendel-kápolna felújítását a helyi Önkormányzat és Egyházközség tervbe vette, jelenleg a saját erő mellé pályázati forrást keresnek.

Szent Vendel napja mindig nagy ünnep volt a mezőgazdasággal foglalkozók életében, hosszú évszázadokon keresztül védőszentjüknek tekintették. Megnyilvánult az emberek jószág iránti megbecsülése is: úgy gondolták, hogy azoknak az állatoknak, amelyek az igát húzzák, pihenni kell. Ma pedig joggal mondhatjuk, hogy Szent Vendelnek, a természet barátjának élete mindazoknak üzenet a múltból, akik a természeti környezetüket, a tájat, a vidéket az ott honos élővilággal szeretik; annak szobrász tételéért küzdenek és fáradoznak.

A cikk elkészítéséhez nyújtott segítségért köszönetünket fejezzük ki a közelmúltban Garára áthelyezett Velencei Tamás plébánosnak.

Dr. Mayer János - Dr. Nebojszki László

Weintrager Adolf művészete

*„De, jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lassanak.”*

Nem könnyű feladat feltörni egy különös élet kristálygömbjét, behatolni egy jelképekkel teli, zárt, de mégis oly emberi világba. Ellentmondásokkal teli kor övezte művészetének kibontakozását, amelyben az alkotó, áttörve a modern, elidegenedett világ, a művészi magány, az elzártság üvegfalát, magába olvasztotta a nem kevésbé ellentmondásos élményeket, benyomásokat, s művekbe öntötte gondolatait, reflexióit. Jelzések végtelen áradata ösztönözte alkotásra, olykor vívódva, máskor felszabadultan.

Weintrager Adolf 1927. június 18-án született a Pozsony megyei Diószegen. Szülőfalujában végzett elemi iskolai tanulmányai után Galántán járt polgári iskolába, majd Léván lett a líceum és a tanítóképző növendéke. Egy tévesen értelmezett rendelet következtében 17 évesen bevonult katonának, s egy Budapesten kapott sebesülés után Debrecenben kezelték, ahol egyidejűleg a református tanítóképzőben befejezhette félbehagyott tanulmányait: 1947-ben tanítói oklevelet szerzett. A családot 1947 áprilisában a kényszerű lakosságcsere-egyezmény következtében Vaskút községbe telepítették. Weintrager Adolf Vaskútra költözött. Szakmai ismereteit 1947 és 1952 között a bajai, Rudnay vezette képzőművészeti szabadiskolában folytatta B. Mikli Ferenc, P. Bak János és Kun István irányítása mellett. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán 1956-ban, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán pedig 1968-ban diplomázott. 1969-től nyugdíjba vonulásáig, 1987-ig Baján dolgozott rajztanárként, szakfelügyelőként, főiskolai tanárként. 1987. decemberében hunyt el.

Útja a bájos, szelíd lejtők keretezte felvidéki hegyek világából, Diószegről indult. A távoli múltba szakadt gyermekkorból a kertet, a fákat, az udvaron meghúzódó kútát, a szabad, tiszta égnél feszülő utak emlékét hozta magával. Az elmosódott képek a tudat mélyén szunnyadva, már-már semmivé zsugorodva várták a kedvező pillanatot, hogy szimbólummá formálva a fényre lépjenek. Hasonló eredetét találjuk meg a többi jellel, jelképpé alakított tárgynak, a festett kerítéseknek, a síkot töltő, tagoló házfalaknak, vagy a költői szépségűvé átvált hol zárt, hol meg tágra nyitott kapuknak, ajtóknak.

Weintrager Adolf világa sajátos, pontosan körülhatárolható, egyéni hangvétellű, karakteres művészet. Vonalaiban, merész színfoltjaiban drámák feszülnek. Festésze az észak-bácskai táj, a Duna-táj, az Alföld képzőművészetének ahhoz a progresszív ágához kötődik, amely lefejtve a provincializmus szorítását mindig is kereste a kapcsolatot az egyetemes magyar festészet vérköreivel.

Nemesen összehangolt színfoltokból komponált csendéleteket, tónusokban, sejtelmes vagy sziporkázó árnyalatokban gazdag tájképeket, életképeket, az őszi hervadás melankóliáját sugalló kerti részleteket, elmúlt korok atmoszféráját őrző vaskúti, bajai utcákat, épületeket, állatokat festett. Nem hajhászta a különleges, „blikkfangos” témákat; a hétköznapi halk és bensőséges pillanatainak, az őt körülvevő puritán környezetnek érzékeny, költői lelkületű megörökítője volt. Úgy festett, mint aki bizalmas barátainak tesz vallomást.

Weintrager Adolf grafikai tehetsége is kiemelkedett generációjából, különös módon környezete mégis inkább festészetére koncentrált. Pedig rajzainak világa egészen megdöbbentő.

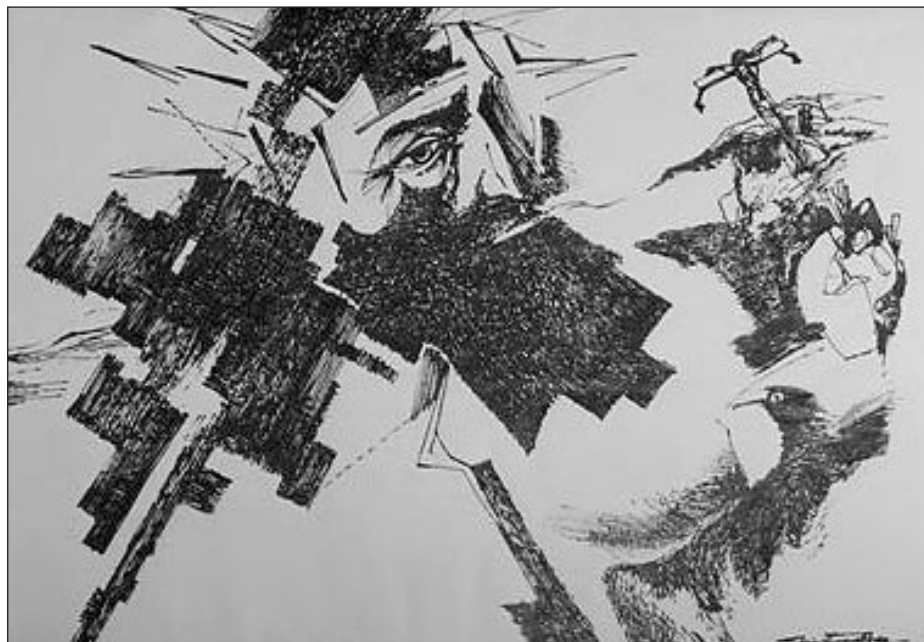
Szimbolikus figurákat, mitológiai alakokat rajzolt, képi rendszerei között különösen jelentős szerepet kapott a Biblia, de számos olyan rajzzal is találkozunk, amely a valóság közvetlen leleplezésére vállalkozik. Weintrager Adolf meglátott valamit a világból, ami csak az övé és senki másé. A lét törvényeinek megértésére törekedve, lelkiismerete szüntelen háborgása vezette

tollát. Ezért hatnak rajzai a nézőre a felismerés erejével, a megdöbbenés potenciális katarziséval.

Nehéz lenne rajzait valamilyen stílusrendszerbe sorolni, bár a XX. század első felének áramlatai megérintették és megtermékenyítették gondolatait ugyanúgy, mint kifejezésrendszerét. Művészi világához mégis a legközelebb Szalay Lajos neve áll. A grafika szépségét, igaz voltát és őszinteségét Szalay művészete örökítette át.

A magyar grafika XX. századi történetének sorsfordító korszaka kezdődött Szalay Lajos művészetének kibontakozásával (60 rajz Kassák előszavával -1941), aki a világ művelt lerajzolása helyett a dolgok megrajzolására helyezte a hangsúlyt. Ehhez, a magyar grafika megrajzoló tendenciájához csatlakozott Weintrager Adolf művészete ezer szállal. S bár ami Szalay művészetében megvan, de a korszak magyar grafikájából mégis hiányzik, Weintrager művészetében tovább élt: az ünnepélyesség. Az az ünnepélyesség, amit az ember akkor érez, amikor létezésének esendőségén gondolkodik: minden pillanat ugyanakkor, amikor az első, az utolsó is lehet. Komolyan venni minden apró pillanatot: ez adja meg egyaránt a vallásos és profán pillanatok ünnepélyességét. Hogy az ember valamiképpen mindig a végtelen előtt áll, a végső és személyes felelősségre vonásnak elkerülhetetlen állapotában.

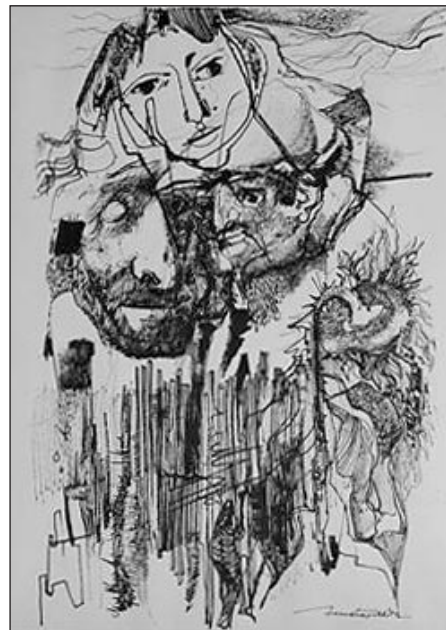
A technikai fölény, a szűkszavú előadásmód és a tartalmi koncentráció sajátos egyisége a weintrageri nyelvezet titka. Így jutott el a tipizálástól a jelképekben gondol-

codó fogalmi ábrázolásig, ennek érdekében stilizált, de a konkrét hatást megőrizte. Weintrager Adolf nem elégedett meg a verbális eszközökkel leírható, elmondható gondolatokkal. Igaz, hogy bizonyos motívumok gyakran ismétlődnek műveiben, de ezek nem értelmezhetők valamilyen következetes ikonográfiai minta szerint, értelmüket mindig a kép egészében betöltött szerepük határozza meg. Nála a dolgok csak kellő érzelmi, indulati feszültség esetén léptek elő mint kifejezendő problémák, és ennek az érzelmi, indulati feszültségnek mindig a mű egészére jellemző, meghatározó nyoma maradt. A kompozíció a stílus régiójába emelve szabadnak, természetesenek és közvetlennek hat.

Szuverén alkotói világának záloga, sajátos stílusán kívül, mondanivalójának emberközponúsága, amelyben mind az egyén, mind a közösség problémáját egyenlő intenzitással, mint sajátját átélve, formálja képpé.

A formai megoldásokon kívül a tematikai sokféleséget is nyomon kísérhetjük a mondanivaló nem kevésbé differenciált összképével együtt. Igaz, hogy vannak bizonyos problémakörök, amiket utólag egymás mellé állítva ciklusokként kezelhetünk, de ha meg is figyelhetünk ezek között időbeli

összefüggéseket, törvényszerűségeket nem állapíthatunk meg, mert egyidejűleg több téma is foglalkoztatta. Grafikáinak egymásutánosságát érzéseinek őszinte tisztasága fűzi össze következetes életművé.

Mintha Herder rövid útmutatója éppen róla szólna: „Halkan vagy viharosan sodródni a habok és hullámok, neveddel vagy anélkül a kortársak és az utókor felé.

Így hatottak minden időben a legérdemesebb férfiak közönségükre, tevékeny példájuk erős hangján szóltak, és nem gondoltak azzal, hogy nagyobb közönség emlegetse a nevüket. Ők maguk alkották önmaguk legszigorúbb és legnemesebb közönségét, ők voltak saját tetteik ösztönzői, tanúi és bírái, a törvény, amely bennük élt.”

Kovács Zita

Fényképezőgéppel Gemencen

Október van. Az erdő észrevétlenül kiszínesedett, és a nyirkos ködfátyolba burkolódzó vizek felett messzire száll a vadlibák panaszos szava. A holtág sötét tükrén sárga nyárfalevelek mozaikja. Valahonnét a túlsó parti erdő szederindás sűrűjéből egy erőtlén, elnyújtott szarvasbögést hoz valami fuvallat. Lezajlott az erdőn a hetekig tartó szarvaslakodalom, alig szólnak már a bikák. Estéként az erdőből hazafelé tartva nem hallok már távoli, visszhangzó puska lövést, véget ért a nagy vadászat. Agancsokkal „felékesített” autóikon elutaztak a messziről jött vadászok, és így talán az itthon maradt alkalmi kísérők, a hivatásos vadászok is megpihenhetnek. Az erdő mélyén elrejtőzködő vadászházak személyzete is elfáradt, nem bánják, hogy újból ott-hon tölthetik az estéket a családdal.

Ilyenkor már korábban sötétedik. A látzólag a Dunába alámerülő Napot vöröslő korongja előtt húzó récecsapat búcsúztatja. Naplemente után az alkonyi légmozgás egyre hűvösebb levegőt hoz, és hidegek az éjszakák. Délelőtt pedig csak nem akarnak felszáradni a harmatos legelők. Évtizedek

óta minden évben néhány napot kint töltök bögés idején, puska nélkül, Gemencen. Napközben a rétek, vízpartok melletti eldugottabb helyeken figyelem a madarakat, állatokat, vagy a szélre is ügyelve óvatoskodom a nyiladékokon, vallatom az erdőt, hogy merre járnak a szarvasok. Estefelé felkapaszkodom egy ígéretesnek vélt magaslesre – ahol tudom, ma nem fognak ülni vadászok –, vagy ritkás bokrok rejtekében telepedem le az erdőszélen.

Néhány hivatalos vadász szívesen veszi, ha a vadat nem zavarva járom, figyelem a területet, és alkalmi segítőkükként elmondom, hogy hol mit láttam. Ezt a szarvasbögés idején egyeztetni tanácsos velük – már csak a balesetveszély miatt is. Baja környékén szarvas egyébként mindenütt van az ártéri erdőben. De velük nekem sincs mindig szerencsém: vagy nem jönnek elég közel a leshelyemhez, vagy árnyékban maradnak, esetleg a közben kiváltó vaddisznók miatt állnak odébb. Ha fénykép nem is lesz mindig a zsákmányom, azért sokat hallok, látok – az állatvilág egy-egy mulatságos pillanatának ellesése is emlé-

kezetes élmény marad. Egy ilyen szeptemberi délutánról mesélnék most:

Szencinkék bujkálnak a les körüli bokrok ágai között. Sokáig nem történik semmi, csak a levelibékák hangoskodnak, így időnként távcsővel kutatom a vadföld túloldalán az erdőszegélyt. Most feketerigó riad fel a közelből, majd egy róka óvatoskodik át a nyílt területen. Középen kicsit megáll és földhöz szorított orral szaglászik, majd nyoma vész a szemközti, gyürcés sűrűben. Egy barátposzáta átvizsgálja a galagonyákat, somokat, később a kéklő égen cikázó, könnyű röptű gyurgyalagok szórakoztatnak el. Fekete harkály röpül át a fiatalos felett, s míg nézem, valahonnét vaddisznó terem előttem a réten. Nemsokára hangoskodó malacai és tavalyi süldők is kibújnak a szederből. Átvonul előttem a népes konda, elől anyu, mögötte a csikosok. Egy kismalac valahol lemaradt, most égre meredő farokkal, némán iszkol a család után.

Alig tűnnek el a disznók, szemből szarvastehén lép ki a fák alól. Sokáig fürkészi a környéket, de végül meg-megállva legelni

kezd. Borja csatlakozik hozzá, így most már ketten vannak. Nem, már hárman. És végre megszólal a bika is, valahol mögöttük az erdőben. Röviden, érces hangon bög, hangja elnyomja a távoli Dunáról hallatszó motorcsónak egyhangú moraját. Mire végre ő is kilép, teheneit követve, már négyen vannak. Két borjúval és egy nyársas bikával kiegészülve legelésznek, időnként fel-felkapva a fejüket. A fel-felerősödő tücsökciripelést elnyomva a koronás nagyot bődül, és a kis bika jobbnak látja kisértávolodni a csapattól. A nagyobb bika az erdő széléig követi, kétszer is megállva, rövideket bögve. Fakó színű állat, sötétebb nyakkal. Sáros oldala elárulja, hogy nem régen dagonyázott. Hosszú szemágú, páratlan tizenégyes, de agancsa nem szabályos. Középkorúnak vélem. Most visszafordul, felemelt fejjel próbál szagot fogni, majd a tehenek felé indul. Majdnem a le-

sem előtt megáll. Kapar, nekem háttal lefekszik és röviden bög. Most meg mintha bóbiskolna. De nem, feláll és a vadföld túloldalán eltűnedező háreme után ered. Arrafelé, ahol azok az erdőbe beváltak, felmordul egy másik bika is, mire ez meglődül, és összezárul mögötte a sötét erdő.

Visszatapsolnám, de közben árnyékba borult előttem a kiürült „színpad”, így én is készülődöm. A cserkészúton kifelé haladva vagy négy helyről is hallok szarvasböggést, sőt az esti, erdei neszekbe a nyiladék tájékan agancscsattogás is vegyül. Gyorsan sötétedik, a Nap már régen nincs az égen. A Duna felől lassan úszik be a tisztás felé a mindent elrejtő nagy fehérség. Belevesznek a verekedő szarvasok, már csak a szétváló bikák agancsa úszik a páratenger felett. Kanalas gém csapat húz el felettem, és a szürkületben egymás után toccsannak a kacsák lármás csapatai a közeli Öreg-Cser-

ta vizen. No, ideje indulni. Útközben azért megállok, hogy egy vadkan kagylóvacso-ráját megfigyeljem a magas parti útról, talán húsz méterre lehet, de a fotózáshoz elegendő fény már régen nincs. Rám se hederít. Úgy látom, a kagyló után a következő fogás a sulyom. A szürke gém viszont már régen „kiszúrt”, még egy lépés, és hangos méltatlankodással fel is rebben. Vele tart egy bakcsó is. A túlparton egy fiatal bika dagonyázik önfeledten, nem törődik a géme-riaszításával. Majd disznók ugranak meg előttem, kelleetlenül, a diósnál, ahol az autót hagytam. Ma nem volt szerencsém a fotózással, sőt öreg, nagy agancsú szarvasbikát sem láttam. De azt a középkorú, farkas ágast megemlítem a kerületvezető vadásznak, hátha érdekl. Elég soká mutogattam fejdíszét bögés közben, nem volt nehéz lerajzolni.

Szarvas Pongrácz

Prokop Péter falfestményei Baján és környékén

4. rész: A bácsbokodi templom falképei

Prokop Péter festőművészeknek, a kalocsai egyházmegye papjának első nagyszabású festészeti alkotása a sükösi templom teljes kifestése volt 1950-51-ben. Ez a freskóegyüttes új hangot jelentett a hazai egyházművészetben. Az expresszív erejű formák és az erőteljes színek drámai kifejező erejével a templomba belépők hitét kívánta megszilárdítani az ateista politikai uralom éveiben. Ez sokaknak szokatlan volt, de a jobbak, így a bácsbokodiak is felismerték, hogy milyen nagy kincset jelent számukra az akkor éppen Felsőszentivánon szolgáló pap kivételesen nagy művészi tehetsége, ezért 1955-ben megkérték, hogy 1000 éves községük újabb kori, 1780-ban épült templomát díszítse falképekkel. Prokop atya örömmel festett három nagyméretű bibliai jelenetet a szentélybe és két, ugyancsak monumentális ábrázolást a főbejárat két oldalára.

A szentély főhelyén, a főoltártól balra, az *Utolsó vacsora* drámai jelenete elevenedik meg (kb. 2x2,5 m). Jézus a kép középpontjában, fénylő fehér ruhában, megáldja a kezében tartott kenyeret, és isteni hatalmával átváltoztatja saját testévé, és így önmagát áldozatul adja mennyei Atyjának az emberiség üdvösségéért. Ez a megrendítő esemény nagy döbbenettel tölti el az apostolokat. Valamennyien Jézusra tekintenek, kivéve a bal szélén, vakító kék ruhában megjelenő Júdást. Ő, aki 30 ezüstpénzért elárulta

mesterét, vérben forgó szemmel tekint ki a képből. Nem mer Jézusra nézni. Egész alakját ideges feszültség hatja át, amely

egyenesen vezet az öngyilkossághoz. Őt a sátán tartja fogva, aki mindenben Jézus, a legfőbb Jó, Igaz és Szép ellentéte.

Utolsó vacsora

A sekrestye bejárata feletti kép (kb. 3x2,5 m) az *Emauzsi tanítványok* történetét tárja elénk. Baloldalt, a napsütötte tavaszi fényben, húsvét reggelén két szomorú tanítvány bandukol Jeruzsálemből Emauszba, és hallgatják ismeretlen, útítársuk lelkes vigasztalását, magyarázatát, hogy Mesterüknek, a világ Megváltójának szörnyű halálát és feltámadását már a próféták is megjövendölték. Higgyenek Isten szavának! Jobbra, a következő jelenet már a boldog felismerés pillanatát jeleníti meg. A tanítványok behívják társukat házukba, megvendégelik, s ekkor, amint megáldja a kenyeret, ráismernek. Felkiáltanak a boldogságtól. A képen velünk szemben ülő tanítványban Péter atya önmagát ábrázolta. E kép alatt a két tanítványt látjuk, amint földöntúli boldogsággal eltelve sietnek vissza Jeruzsálembe, hogy hírül adják társaiknak az örömhírt: él a Mester, feltámadt a halálból!

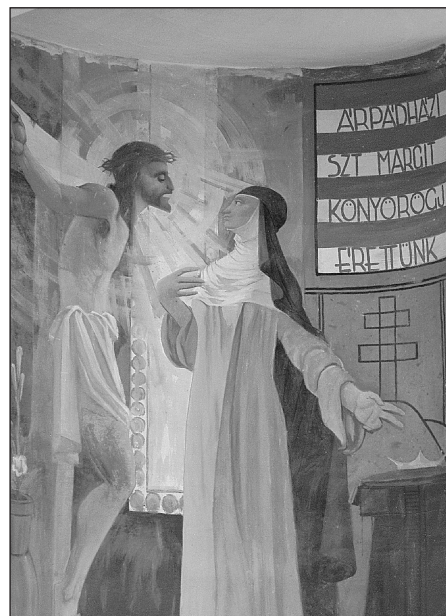
A szentély harmadik képe az oltár jobb oldalán Jézus *Csodálatos kenyérszaporítását* eleveníti meg (kb. 2x2,5 m). Jézus vakítóan fehér, hosszú ruhában ül a virágos domboldalon, nagy sokaságtól körülvéve, akik ámulva hallgatják. Mielőtt szétosztaná, enni ad nekik. Magához hívja a fiút, akinél öt árpakenyér és két hal van. Isteni hatalmával adott áldásával megszorítja a kenyereket és a halakat úgy, hogy sok száz ember jóllakik belőle. Az emberek álméldkodnak, és kitörő ujjongással dicsőítik Istent. Prokop Péter nagy művészi tehetség-

Szent Rita

gel jeleníti meg a különböző emberek, a nyomorékok és egészségesek, az idősek és fiatalok lelki világát. A mélyen kifejező drámai gesztusok, az arcok és főképpen a nagy szemek, a ruházatok élénk pirosai és líraian halk, festői árnyalatú színei az érzelmek széles skáláját tárják elénk.

A templom bejárata mellett további két remekművű képet látunk: Jobbról Árpád-házi Szent Margitot, amint a kereszten haladókló Istenember előtt áll. Tőle kap erőt, amelyet a fénylő sugarak jeleznek. Baljáv-

Szent Margit

val mutat királylányi koronájára, amelyről lemondott hazánkért. Balról Szent Rita áll Jézus keresztye előtt. Ő a családanyak példaképe. Két árva kisfiát átölelve, egyenesen, keményen áll férje sírja mellett. Az erőt ő is Jézus keresztyéből meríti.

A bácsbokodi falképek Prokop Péter kiemelkedő alkotásai. Betetőzik a Sükösdön elkezdett magas művészi alkotósort. Ezek a képek a XX. századi hazai képzőművészet remekművei.

Prokopp Mária – Schmidt Antal

Hajóácstelep

Baja 19. századi fejlődésének kovásza a dunai kereskedelem, hajózás és molnárság volt. Ennek előfeltétele a hajó- és malomépítő mesterség, a superség jelenléte, mely megépítette, javította, karbantartotta a szükséges fahajókat, dunai malmokat. A 19. század végére a vasutak kiépülése, illetve a gőzmalmok megjelenése mind a dunai kereskedelem, mind a dunai molnárság jelentőségét nagyban csökkentette, de a hajóácsokra még az 1950-es évekig – s változott körülmények közt napjainkig – szükség volt, és szükség van. Baján Szécsényi Imre telepe volt a legismertebb, mely a Sugovica partján, nagyjából a Tejes torkolatával szemben volt. A Milunov Dániel révén múzeumba került iratok alapján némi képet szeretnék festeni a telep utolsó éveiről és felszereltségéről. A háború végén a hadi események során sok kár érte a mestert. Bár a hajóépítés, javítás a szabad ég alatt folyt, volt egy deszkaépület a szerszámok, anyagok tárolására és egy lakásul is

szolgáló rész az őrnék, melegedőnek. Mint látni fogjuk, ez 1944 végén leégett, de több ízben vagy a Vörös Hadsereg vett igénybe, illetve kölcsön felszerelést, szerszámokat, hol pedig az akkoriban úgynevezett „honi kozákok”, akiket már megérintett a kommunizmus előszele, s a burzsoá magántulajdont változtatták proletár egyéni tulajdonná. Szécsényi Imre 1944 november-december folyamán a Városi Vörösrég Katonai Parancsnokságának négy ízben is jelentette, hogy miket vittek el telepéről. Az alábbiakban ezeket egyesítve közöljük, érzékeltetve, hogy milyen szerszámok, felszerelések lehetnek egy ilyen hajóácstelepen. Képet kaphatunk az épületről is, melyet a Kamarásduna-part 12 sz. alatt tartottak nyilván. Ez a jelek szerint jórészt leégett.

1. 28 m hosszú fészter és mohásraktár, kéziraktárhoz szükséges 14 db 3 m hosszú, 8 db 4 m akácoszlop, 56 m első és hátsó szelemengerenda fenyőfából, 13/20 vas-

tagságú, 32 db 4 fm hosszú szalufa, 128 m² területre cserép, 128 m² területre lécz, 70 m² területre colos deszka 2 m hosszban, 64 fm hosszban 5/8 cm heveder

2. kerítéshez szükséges 35 fm 70 m² colos deszka 2 fm hosszban, 10 db 2 m hosszú akác oszlop, 70 fm 4 m 5/8 heveder, 8 kg sodronyszeg

3. szerszámfa, 4 db akácfa szánkónak 10 fm hosszú, 26 cm átméretű, 26 akácfa 1,50 m hosszú, talpfának 26 cm átm. 1 öl lágy hasáb cönknek

4. raktárépület tetején 54 m² cserép és lécz megrongálódás, 4 db gerenda elvágása és a mennyezettel együtt, 3 db ajtó szárfakkal együtt, 3 db ablak kerettel együtt. Lakóépület oldala megrongálva, 3 db ajtó szárfakkal együtt eltüzeltek, 4 db ablak szárfakkal együtt, a tetőn 30 m² kátránpapír.

Az Árpád tér 6. sz. üzlethelyiség berendezése, ajtóval, ablakkal együtt megrongálva, eltüzelve, papír, boríték, bélyegáru.

(Akkoriban a számlákra erre a célra készített, különböző értékű bélyeget kellett ragasztani.) 1944. november 17. és 24., december 20. és 21., 1945. január 15-én az alábbi felszereléseket vitték el: 900 m 25 mm vastag sodronykötél, 30 m 30 mm kenderkötél, 20 m 50 mm vastag patingkötél, 3 m istráng, 4 pár nehéz csigasor, 19 db erős emelőhébér, 3 db amerikai emelőcsavar, 4 db hasító- és 6 db keresztvágófűrész, 8 db hosszú szárú, különféle vastagságú fúró 5 cm vastagságig, 86 m hosszú, 8 mm vastag hajólánc, 1 db motortest, 12 m hosszú 3 m széles csónak, egy láda aprószerszám, francia- és különféle kulcsok, a motor beszereléséhez különféle csavarok, 6 m hosszú tölgygerenda, 6 nyeles, nagy vízhányó és 3 kis szapoly, 1 hajó vízszivattyú, 2 ½ öl különféle hajóalátét tuskófa, ½ öl aprólékos hajószerszámfa, 1 db száraztekerő teljes felszereléssel, 1 db 130 kg-os hajóvasmacska, 100 m sodronykötél csigával, 2 db hajópörő nagykalapács, 1 db patyng, 1 pajzer, 1 db csörlő 60 m kötéllel, 8 m hosszú, 12 mm vastag lánc, 8 db karó, 1 db egyes csiga, húzólánc és hajtódurung.

A januárban elvitt szerszámoknál több helyen az értéket is feltüntette: 1 vashordó 20 kg kátránnyal, 1 tábori tűzhely 150 P, 3 db hajópörő á 35 P = 105p, 4 db vasrud peizer 100 P, 6 db erős emelőhébér 2200 P, 185 m erős anyalánc 4.445 P, 1 db pilótave-rő 2100 P,

4 db szánkó hajó alá 600 p, 86 db sliper fa, 4 db száraztekerő á 450 1800 P, 120 db vinklivas 360 P, 140 kg vasalás, timony és gerendavas 560 P, 50 kg anyacsavar 120 P, 1 db köszörűkő felszerelve 150 P, ami összesen 5.545 P.

A munkához a hajót a partra kellett vonatni, erre szolgált a sok kötél, sodronykötél, amivel a hajótestet elől-hátul átkötötték, és csigákkal, száraztekerőkkel a homokra fektetett deszkákon, a szánkókon kihúzták, a megfelelő helyre érve hébérekkel megemelték, és rövidebb gerendadarabokkal, a cönkökkel aláépítettek. Így a hajó alá lehetett feküdni, és az alját javítani. A száraztekerő egy függőleges helyzetben rögzített henger volt, erre kötötték a kötelet, és dorongokkal forgatva húzták a hajót. A hébér fogaskerekes szerkezet, amivel emelni

lehet. Csodálatra méltó, hogy a nehéz hajó- és malomtesteket ilyen egyszerű eszközökkel tudták szárazra húzni, 1 méterre is fel-emelni, más esetben egyetlen rúddal a folyóvízben megállítani, megtartani.

Minden különösebb tervrajz nélkül, csapósinórral jelölt vonal mellett fűrészelték a pallókat, faragó fejszével, bárdal faragták, ahol kellett. A félkézbárdal papírvékony forgácsot tudtak hasítani, egyszerű szögmérővel állították be a dőlésszögeket, mohával tömték el a réseket. A megrendelő csak azt mondta, hogy hány vagonos legyen a hajó (hány vagon gabona férjen bele), hány mázsás a halasbárka, és hány „kocsis” a komp (hány kocsi férjen el rajta), a supermester már tudta, hogy akkor milyen hosszú, milyen széles és milyen magas „edényt” kell építeni.

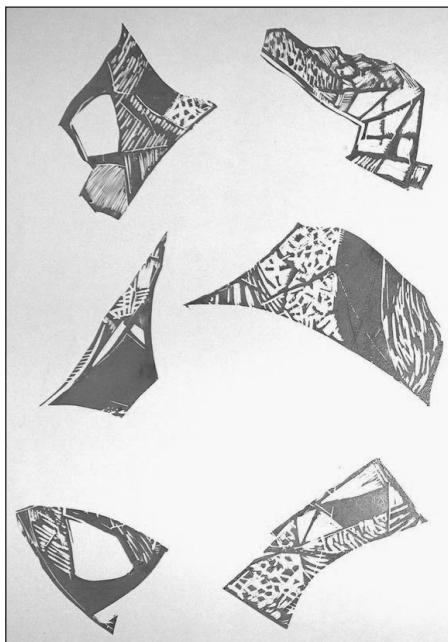
A vas hajótestek kiszorították a fahajókat, dereglyéket, lassacskán a csónakok is csak műanyagból készülnek, s ezzel egy régi, nagy tudást és ügyességet kívánó mesterség feledésbe merül.

Solymos Ede

Bajai festőművészek erdélyi alkotótáborban

Az argentani közös utazás és kiállítás folytatásaként ketten (Nemes István és Sipos Loránd) vettek részt erdélyi testvérvárosunk meghívására az 5. Bolyai János Alkotótáborban (augusztus 22-től szeptember 5-ig). A marosvásárhelyi vár falai között született friss műveket a Vár Galériában rendezett kiállításon tekinthették meg az érdeklődők.

Schmidt Antal

Az alkotóműhelyben. Balra Sipos Loránd, alul Nemes István munkái.

Védendő védtelenek: az őszi kikerics

Az egyre színesedő lombosított fák és természet érelő cserjék között halványlila színével a nyárutó réjtét élénkíti az őszi kikerics (*Colchicum autumnale*), amelynek talán legismertebb népi elnevezése ebvirág. A tudományos név első fele a Fekete-tenger partján fekvő ókori Colchis városára utal, ahol az akkori idők kétes dicsőségű mérgekeverői éltek. A monda szerint az őszi kikerics Medea, a colchisi király leánya által hegyi virágokból készített bájjal földre hullott cseppjeiből fejlődött. A tudományos név második fele a növény szokatlan virágzási idejére utal. Őszikéknek nevezte Arany János öregkori és jövőbe mutató ciklusának verseit (az őszike tájszó, köznyelvi jelentése őszi kikerics).

A növény életmódja igencsak figyelemre méltó. Ősszel csak levél nélküli virága jelenik meg: a lepel a talajtól számítva mintegy 10-20 centiméter hosszúságú fehéres csövet alkot, amely felül 6 halványlila (néha fehér) cimpába megy át. A három külső cimpa a három belsőnél kissé hosszabb. Tavasszal fejlődik 4-5 lándzsás alakú széles lomblevelé, amelyek között június elejére jelennek meg a toktermések. Ugyanakkor a szár alján már megtalálható az ősszel virágokat hozó új gumó.

A liliumfélék (*Liliaceae*) családjába tartozó őszi kikerics hazánkban sokféle előfordul. Jellemző élőhelyei a mocsárrétek, üde

Virágzó őszi kikerics

kaszálók, hegyi rétek és keményfás ligeterdők. Rokonai a Magyarországon csak a Vilmányi-hegységben, a Szársomlyón előforduló magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*) és a Duna-Tisza közén tenyésző homoki kikerics (*Colchicum arenarium*). Előbbi legelső védett növényünk, amely 20 Ft-os pénzérménket díszíti. Hasonló kinézete miatt könnyen összetéveszthető a tavasszal virágzó ritka egyhajúvirággal (*Bulbocodium versicolor*).

Az őszi kikerics megtalálását Baja környezetében a Pörbölyi-erdőben Kárpáti István 1957-ben, a Pörböly-Sugón Balanyi László 1959-ben közölte. A közelmúltból pedig 1996-ban Steták Dóra (a Nyéki-Holt-Duna melletti mocsárréten, erdőben és nyári gát oldalában) és 1999-ben Szarvas Pongrác (az árvízvédelmi töltés mellett, a Zátonytavához közel) jelezték előfordulását.

Az utóbbi évek gyorsan közkedvelté vált fokhagyma illatú fűszernövénye hazánkban a medvehagyma (*Allium ursinum*), amelyet sokan maguk próbálnak begyűjteni. A májusi gyöngyvirág (*Convallaria majalis*) vagy az őszi kikerics erősen mérgező levelei könnyen összetéveszthetők vele, ezért gyűjtéskor célszerű a növényt egyértelműen

A toktermések és a levelek a virágzást követő évben tavasszal fejlődnek ki

meghatározni, még inkább a medvehagymát megbízható forrásból beszerezni vagy termesztetni. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy – mint mérgező növények esetén az gyakori – az őszi kikericset homeopátiás gyógyszer készítéséhez használják fel.

Dr. Nebojszki László

Az őszi kikerics a nedves rétek jellegzetes növénye (közvetlenül a fák mögött a baja-bátaszéki út húzódik)

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**